

Samhällskrisen och socialvetenskaperna

GUNNAR MYRDAL

Den förändrade världsbilden inom nationalekonomin.

HERBERT TINGSTEN

Statskunskapen och den politiska utvecklingen.

KOOPERATIVA FÖRBUNDETS BOKFÖRLAG

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

Samhällskrisen och socialvetenskaperna

**Två
installationsföreläsningar**

Stockholm 1935

Kooperativa förbundets bokförlag

STOCKHOLM 1935

Nordisk Rotogravyr

De båda föreläsningar,

som härmed publiceras, ha hållits — den första i förkortad form — vid tillträdet till de professurer vid Stockholms högskola, som bära Lars Hiertas namn och upprättats med stöd av hans donation till högskolan: Lars Hiertas professur i nationalekonomi med finansvetenskap samt — den 1935 tillkomna — Lars Hiertas professur i statskunskap. Sakligt synes sammanförandet av de båda föreläsningarna motiverat därav, att de ur vissa likartade synpunkter söka belysa det läge, vari vederbörande vetenskaper ställts genom samhällsutvecklingen efter världskriget. Det säger sig självt, att föreläsningsformen nödvändiggjort stark koncentration och därmed också schematisering; vi ha icke i detalj kunnat utföra våra synpunkter och ha måst underlåta all dokumentering.

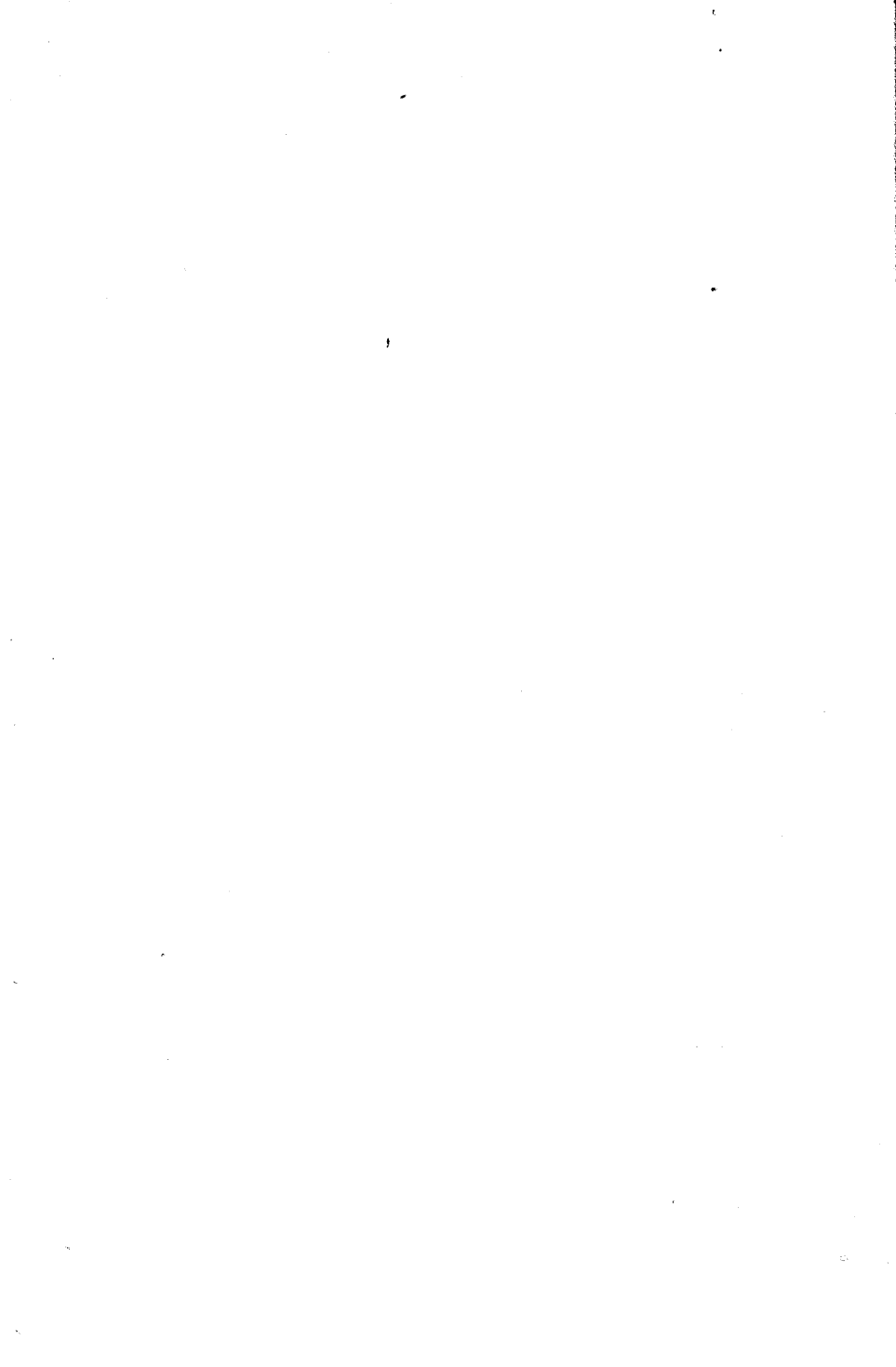
Stockholm den 10 maj 1935.

GUNNAR MYRDAL HERBERT TINGSTEN

Installationsföreläsning

den 31 mars 1935

av GUNNAR MYRDAL

Den egentliga forskningen

och undervisningen i de olika sociala fackvetenskaperna gäller givetvis oavbrutet specialproblem. Det är därvid ofta — och med rätta — nödvändigt att låta de systematiska förutsättningarna för specialproblemens behandling stå outtalade och även outredda. Dessa förutsättningar få icke utgöra objekt för specialforskningen utan ligga såsom forskningens egen metodiska basis.

Åtminstone under tider, då denna metodiska basis står någorlunda fast, utvecklar sig inom forskningen ofta den särskilda art av vetenskapsteoretisk naivitet, som består i att man icke ens är medveten om de systematiska förutsättningarna. Stundom hämtar forskningen rentav kraft ur denna sin metodiska naivitet. Det är i viss mån, för vissa slags problem, för vissa forskartyper och under vissa tidsskeden sant, vad den store österrikiske ekonomen Menger sagt, att vår kunskap till stor del utbyggts av forskare, som inte gett sig tid att stanna och logiskt-kritiskt analysera arten av sin egen forskning. Dessa forskare ha blivit positiva; de ha icke känt tvivlets hämning.

I tider och under förhållanden, då faktiskt den metodiska grundvalen för forskningen kraftigt förskjutes, blir emellertid denna okritiska inställning orimlig. De som söka bevara den, förlora lätt kontakten med de verkliga problemen. Deras forskning kommer att leva i en skenvärld, och de döma sig själva till vetenskaplig sterilitet. Så se vi även, att under sådana brytningstider intresset för de metodiska grundproblemen återväckes, samtidigt som den positiva forskningen omställs, förnyas och berikas.

Eftersom vi genomleva en av de stora och avgörande brytningstiderna för hela socialvetenskapen liksom för det samhälleliga livet, framträder just nu bjärt det faktum, att forskningen bland sina grundförutsättningar nödvändigtvis har en världsåskådning, vilken, eftersom det är fråga om socialvetenskap, samtidigt innesluter element av en livsåskådning. Denna världs- och livsåskådning genomtränger och får i viss mån sin egentliga utformning i den positiva forskningens resultat. Världsåskådningen bestämmer frågeställningarna på det teoretiska planet, livsåskådningen bestämmer värdepremisserna på det praktiska planet. Eftersom nu socialvetenskapens objekt är det mänskliga, råder det mellan de teoretiska frågeställningarna och de praktiska värdepremisserna ett nära men svårutredbart samband, som rentav betecknar vetenskapsteorins huvudproblem för socialvetenskapens del.

Då forskningens strävan dock alltid varit och alltid måste vara att ge sann kunskap, att vara objektiv, att vara förutsättningslös, ligger i denna faktiska bunden-

het till världs- och livsåskådningsförutsättningarna forskningens eviga dilemma och dess innersta tragik, dess principiella orimlighet. Orimligheten ligger djupast sett i ofrånkomligheten av det aprioristiska, det overifierade och overifierbara även på det teoretiska planet, ligger däri, att man dessvärre måste fråga för att få ett svar, och däri, att själva frågeställningen utgör ett val, som i sin mån bestämmer svaret. Svaret är alltså icke och kan icke vara förutsättningslöst.

Apriorit är ofrånkomligt, men det finns två allmänna metoder att överspringa apriorit och därigenom möjliggöra det omöjliga. Den ena metoden har jag redan karakteriserat såsom den vetenskapsteoretiskt naiva. Den består i ett okritiskt anammande av en viss världsbild och ett visst komplex av levnadsideal. Dessa framläggas då såsom »naturliga», såsom slutsatser ur vissa i sig själva evidenta filosofiska principer eller ur vissa elementära psykologiska satser, som själva icke kräva bevis — eller också (och så vanligen) framläggas de icke alls utan äro omedvetet förutsatta och infogade i forskningens metoder och resultat. Denna naiva metod att komma till rätta med apriorit karakteriserar med mycket få undantag hela det gångna århundradets ekonomiska forskning, stämplar därför hela den från förkrigstiden nedärvda liberala ekonomiska teorin.

Den andra metoden, som jag skulle vilja kalla den värdekritiska, kan enligt min mening av vissa skäl väntas leda till en fruktbarare forskning, åtminstone i tidsskeden då den sociala världsbilden snabbt för-

ändras. Valet av systematiska förutsättningar — av frågeställningar i den teoretiska forskningen och av värdepremisser i den praktiska — göres då medvetet och blir genomlyst av en sociologisk och vetenskapskritisk analys. Dessa förutsättningar framläggas såsom valda; de tagas icke såsom naturliga eller principiellt härledda. De redovisas preciserade och i görligaste mån även konkretiserade i den meningen, att de ställas i förbindelse med faktiska institutionella förhållanden och mänskliga värdesättningar. Denna metod är ärligare. Den har rent metodiskt dessutom det företrädet, att fruktbara och praktiskt betydelsefulla frågeställningar åtminstone icke övertäckas genom den vid den naiva metodens tillämpning oundgängliga populärmetafysiska ytligheten. Forskningen står genom denna metod överhuvudtaget rörligare inför nya konstellationer inom den sociala världsbilden, vilka tarva nya frågeställningar och nya värdepremisser. Med den värdekritiska metoden blir det icke uteslutet att arbeta med alternativa frågeställningar och värdepremisser, vilket det däremot blir med den vetenskapsteoretiskt naiva metoden, som ju icke ger utrymme för ett medvetet val och därför naturligtvis heller ej för alternativ.

Alldeles bortsett från den socialkausala frågan om valets bestämning — ett socialpsykologiskt problem, som här skall förbigås — måste från vetenskapsteoretisk synpunkt framhåvas, att frågeställningar och värdepremisser i en av hänsyn till praktisk brukbarhet styrd socialvetenskap måste förbindas med faktiska tillstånd och skeenden. Forskningen bör ju rimligen gälla

den värld, som existerar. Dess teoretiska frågeställningar böra därför svara till de institutionella förhållanden, som äro faktiska. Och även i fråga om de rena värdepremisserna inom den direkt praktiska forskningen bör enligt min mening det kravet resas och fyllas, att dessa värdepremisser skola vara »relevanta», i den meningen att de faktiskt motsvara existerande sociala maktgruppers verkliga attityder och handlingsberedskap. Den vetenskapsteoretiska villkorligheten är därför icke godtycklighet.

Den större medvetenheten om de systematiska förutsättningarnas villkorlighet är i en starkt dynamisk social värld ett villkor för att forskningen skall kunna vidmakthålla förbindelsen med verkligheten. Det är därför jag hävdar den värdekritiska metodens överlägsenhet särskilt i nuvarande utvecklingsskede; i ett institutionellt och politiskt mera stabilt skede vore dess överlägsenhet i detta hänseende icke så markerad. Den är samtidigt — vilket är svårare att göra fattbart — ett villkor för äkta objektivitet. Genom forskningens kritiska självbespeglning bli frågeställningar och värdepremisser först problematiska. I denna medvetenhet ligger skyddet mot en eljest hotande, omedveten, okritiserad intresse- och åsiktsbundenhet, alltså mot den till självklarhet vordna sociala partiskheten. Jag säger att denna sats är svårare att göra fattbar. Den metodiskt naiva forskningen har nämligen tvärtom skenet av den mest fullkomliga objektivitet. Dess partiskhet är dold. Då den är omedveten om de systematiska förutsättningarna, utmynnar den ju i den förutsättningslösa, den till synes

objektiva politiken. Genom att nu omedvetenhetens slöja borttryckes, blottas till en början behovet av frågeställningar och värdepremisser, och den principiella villkorligheten — förutsättningslösheten, den fullständiga objektivitetens orimlighet — blir uppenbar. Men just därigenom och genom den kritiska förutsättningsanalys, som då framstår nödvändig, framtingas även den grad eller art av objektivitet, som är rimlig och som ligger i att de systematiska förutsättningarna bli redovisade och sätta i förbindelse med faktiska sociala förhållanden och mänskliga värdesättningar. Socialvetenskapen vinner sin objektivitet genom att först upptäcka objektivitetens gränser och genom att därefter tillämpa vetenskapligt kritiska metoder även vid det utomobjektivas införande i analysen och vid dettas redovisning. Denna kritiskt sociologiska förutsättningsanalys kan därför icke ersättas genom ett — låt vara aldrig så medvetet valt — doktrinsystem. Det är från denna synpunkt, som diktaturländernas ideologiska socialvetenskap får sin dom.

Det är i dag min avsikt, att mot bakgrunden av dessa korta vetenskapsteoretiska anmärkningar söka ge en starkt sammanträngd skildring av den förändring i den ekonomiska världsbilden, som nu med nästan hissande hastighet håller på att försiggå. Hela den ekonomiska vetenskapen befinner sig därvid under tvånget till omvandling. Den sociala forskningen och det sociala skeendet befinna sig nämligen i nära inbördes förbindelse. Det är denna metodiska svårighet, som också kan uttryckas genom påpekandet, att vi vanligen

icke såsom i naturvetenskaperna nå ner till konstanter. På det plan, där vår forskning arbetar, nå vi aldrig de eviga och tidlösa lagmässigheterna, blott de historiskt och kulturellt betingade. Objektet för vår forskning är i sista hand vissa psykologiska variabler, vilka emellertid samtidigt betinga själva våra frågeställningar och särskilt våra värdepremisser. Forskningens objekt och subjekt kunna icke isoleras från varandra. Människan är alltings mått; inom socialvetenskapen förskjutes därför själva åskådningen i relation till rörelsen hos det åskådade.

Låt mig här för att belysa den pågående förändringen av vår sociala världsbild anknyta till det just nu överallt i luften kringflygande ekonomiskt politiska kravet på en *planhushållning*.

Man gör säkert alldeles rätt i att karakterisera denna åsiktsbildning såsom ett i hög grad utpräglat krisfenomen. Det är till en början uppenbart, att hela tänkesättet vunnit utbredning och inflytande ungefär i takt med världskrisens utveckling under de sista åren och i de olika länderna fått betydelse i viss proportion till kristryckets tyngd. Däri ligger bl. a. en del av förklaringen till varför vårt land hittills varit så förhållandevis oberört av planhushållningsidén. Krisen har ju drabbat oss så ojämförligt mycket lindrigare än flertalet andra länder.

Påvisandet av att planhushållningsidén är ett krisfenomen, utgör naturligtvis icke i och för sig en kritik. I fastställandet av detta orsakssamband ligger icke ens en hållbar grund för ett antagande om att denna

idéens inflytande är tillfälligt och övergående. De sociala reaktionerna äro icke så enkelt reversibla. För övrigt är det icke givet eller ens troligt, att den ekonomiska krisen själv är »övergående». Ju längre krisen pågår, desto mindre sannolikt blir det, att vi någonsin komma att uppleva en »alltings återställelse» — så bland annat just på grund av de sociologiska, politiska och ekonomiska förändringar, som äro orsaksförbundna med planhushållningsidéns framträngande. Men härom skall jag längre fram ha en del ytterligare att säga.

Utmärkande för kravet på en planhushållning är nu vidare dess utomordentliga brokighet från politisk innehållssynpunkt. Denna brokighet är icke förvånande, om man beaktar de strömmar av mycket skiljaktiga traditionsimpulser, som flutit samman i denna idé. Ty man måste minnas, att, även om idén om en planhushållning är ett krisfenomen i den meningen, att den vunnit sitt inflytande och sin konkretare gestaltning i och genom krisen, så har den likväl, liksom allting annat, en lång historia tillbaka genom tiderna. Traditionsimpulserna komma därvid både från vänster och från höger.

Mest påtagligt är måhända planhushållningskravet från vänster, från socialismen. Den bärande grundsatsen inom socialismen har alltid varit ett krav på att den privatkapitalistiska marknadshushållningen skulle ersättas med en social behovshushållning, varinom produktionen och fördelningen centralt styrdes i syfte att garantera en maximal säkerhet och välfärd för de breda

lagren. Såsom ett slutmål har man därvid sett fram emot det klasslösa samhället.

Inom det konservativa åsiktslägret har planhushållningsidén tvärtom sin anknytning till ståndsideologin, till strävandena att upprätthålla den bestående klassmorfologin. På det ekonomiska området har denna ståndsideologi alltid tagit sig uttryck i önskningar om »skydd för de produktiva krafterna», i krav på en »skälig ersättning» för vissa samhällsklasser (och då närmast de högre) och överhuvudtaget en ståndsmässig organisation av arbetslivet. Man har därigenom även på konservativt håll kommit i konflikt med den liberala åskådningen, som ju utifrån mera atomistiska konsumtionssynpunkter och genom harmoniresonemang, som jag här måste gå förbi, velat hävda, att marknaden automatiskt värdesätter produktionskrafterna, bestämmer deras riktiga ersättning och anvisar dem deras rätta plats. Rent allmänt ligger i den konservativa åskådningen ett intresse för staten — eller Riket — och för de samhälleliga institutionerna; detta i motsats till liberalismen, som i botten av sin åskådning är stats- och institutionsfientlig.

Under förkrigstiden och under den kortvariga neo-liberalistiska epoken efter kriget upp till krisen balanserades dessa planhushållningsidéer i både det socialistiska och det konservativa lägret av liberala inslag, varigenom planhushållningssträvandenas radikalism dämpades och kanaliserades i socialpolitik och protektionism. Innan jag ger mig in på problemet om de sociala processer, som nu burit fram planhushållningskravet

till stegrad politisk och därför även vetenskaplig betydelse, skulle jag vilja göra några korta begreppsanalytiska påpekanden.

En av anledningarna, varför en litterat människa blott med en viss svårighet kan ta ordet »planhushållning» på sina läppar, är den uppenbarliga favtologi, som ligger i ordsammansättningen. »Hushållning» i och för sig innebär ju i själva sitt begrepp en planmässig samordning av handlanden i något bestämt syfte. Språket vimlar visserligen även eljest av ologiskheter, men sällan ha dessa som denna karaktären av en nyskapelse härstammande direkt från den lärda världen.

Förklaringen till att en så tautologisk konstruktion framstått nödvändig för att uttrycka tanken, ligger däri, att ordet och begreppet »hushållning» redan var taget i anspråk av den liberala ekonomiska teorin och där utnyttjades i den självmotstridiga betydelsen av en »mekanisk» eller »automatisk» hushållning, en icke planerad planmässighet.

Begreppet »samhällshushållning» har i den liberala ekonomin fyllt det ändamålet att rationalisera, att avpolitisera ett helt system av politiskt ekonomiska doktriner, att dölja de systematiska förutsättningarna under det ekonomiska tänkandet. Begreppet — som därför betecknar en vetenskapsteoretiskt naiv apriorism av inledningsvis antydd art — är identiskt med det metafysiska begreppet »socialt värde». Detta sociala värde skulle konstrueras objektivt. Hushållningen måste därför tänkas utan subjekt, utan be-

stämt syfte, utan konkreta värdepremisser. Likväl skulle det bevisas, att denna subjektlösa hushållning under vissa förutsättningar ledde till maximeringen av en social värdesumma (samhällsnyttan), vars individuella termer rentav voro konstruerade såsom individuellt subjektiva värden — däri låg den liberala teorins stora metafysiska konststycke.

Här är icke platsen för en analys av de bestämda felslut och begreppsförtolkningar, till vilka man därvid tvingades ner, så snart tankegången skulle i någon mån klarläggas. För mitt närvarande syfte räcker det att påvisa, att rent begreppsligt föreställningen om en samhällshushållning nödvändigtvis innesluter och förutsätter en politisk avsiktsinställning till det sociala skeendet och därför till själva sin natur är en politisk betraktelse, en politisk värdering av detta sociala skeende. När man därför i ekonomin sökt giva hushållningsbegreppet en rent vetenskaplig innebörd, en objektiv bestämning, så har detta varit vägen att komma över i objektiv politik. Om man då — såsom oftast — samtidigt principiellt förnekat möjligheten av objektiv politik, har man bragt in den förvirring i sin ekonomiska åskådning, som just tillåtit, att man ur sin forskning resonerat sig fram till objektivt politiska postulat, utan att man riktigt vetat det. Den ekonomiska liberalismen blev den rationella politiken.

Jämfört med den gamla ekonomiska teorins — logiskt självmotstridiga — samhällshushållningsbegrepp, innebär alltså det moderna — språkligt tautologiska — planhushållningsbegreppet en ökad renhårighet. Det

fixerar uppmärksamheten — på hushållningsidéns begreppslika kärna: subjektet, viljan, värderingen, syftet, planen. Det utsäger klart, att en politisk betraktelse är en politisk betraktelse (vilket givetvis icke omöjliggör dess vetenskapliga genomförande, om blott tillräckliga värdepremisser redovisas). Mer innebär — logiskt sett — planhushållningsbegreppet icke. Denna innehållsfattigdom hos planhushållningsbegreppet förklarar, hur den innehållsbrokighet blivit möjlig, vars idéhistoriska bakgrund nyss antydningssvis berörts.

I trots av denna politiska innehållsbrokighet finnes det därför något gemensamt hos de från olika håll inbrytande planhushållningskraven, nämligen negerandet av den ekonomiskt liberala ideologin om de ostörda intressenas harmoni. Då denna ideologi i hög grad bildat underlaget för den ekonomiska teorin och rentav kan sägas ha fått sin egentliga utbildning inom denna teori, betecknar därför planhushållningsbegreppet en ny modalitet av det ekonomiskt politiska tänkandet.

Av vad jag redan i olika sammanhang framhållit, är det naturligt, att planhushållningstanken lättast karakteriseras i antites mot den liberalekonomiska åskådningen. Denna liberala åskådning kan kortfattat karakteriseras ungefär sålunda.

Man godkänner principiellt och i huvudsak det rådande institutionella »systemet», framförallt vad gäller produktionen och bytet, penning- och kreditväsendet — alltså de mera »affärsmässiga» sektionerna av prisbildningen. Det är detta politiska godkännande,

som i den ekonomiska teorin föreligger rationaliserat i föreställningen om den »automatiska» samhällshushållningen, vilken är det centrala begrepp, varigenom den ekonomiska teorin fotas på den liberala politiken och därigenom blir en harmonilära. I synnerhet under senare hälften av 1800-talet komma emellertid vissa »reformer» att framstå önskliga. Dessa önskade reformer begränsas emellertid då till inkomst- och förmögensfördelningen, just för att »systemet» i möjligaste grad skall bli orubbat. Metoderna att genomföra reformerna sökas i socialpolitiken, skattepolitiken o. s. v. En viss försiktighet gör sig även beträffande dessa reformer regelbundet gällande; de få icke drivas för långt. Det är naturligtvis i avseende på »reformernas» art och omfattning, som även inom den liberalekonomiska åskådningen ett visst utrymme ges för meningsolikheter, alltså innehållsbrokighet. Socialt revolutionär kunde den ekonomiska liberalismen dock aldrig bli ens i sina mera radikala varianter, eftersom »systemet», d. v. s. hela produktionssfären, var tabu för ingrepp.

I motsats härtill gå planhushållningssträvandena i alla sina varianter ut från behövligheten av en central ledning av näringslivet. Man litar icke på det privata initiativet, den enskildes ansvar och på de fria krafternas samspel. Man kräver djupgående ingrepp. Dessa ingrepp inriktas vidare primärt just på själva »systemet», på produktionen och bytet, penning- och kreditväsendet, alltså de sektioner av prisbildningen, som liberalismen principiellt ville hålla fria från ingrepp. Jag understryker, att dessa strävanden äro gemen-

samma för *alla* planhushållningssträvanden, hur olika de än äro i andra hänseenden och därvid olika framför allt med hänsyn till i vilka socialgruppers intresse ingreppen skola länkas, och genom vilka politiska former, som de tänkas åvägabragta.

Då den liberala teorins själva apriori var en helt allmän värdemetafysisk föreställning om en bestående intresseharmonii, sköts redan därigenom hela problemet om *hur* »systemet» fungerade — d. v. s. med vilka verkningar för de olika samhällsklasserna för att här inte tala om de enskilda familjerna och individerna — i viss mån undan. Med nyss angivna utgångspunkt räckte det med påvisandet, att det fungerade, vartill så närmast knöts en abstrakt analys av själva den »systemet» underliggande organisationsprincipen. Denna princip kom därvid av samma skäl att absolutifieras genom undandöljandet av, att det dock var fråga om en *organisations*-princip, alltså genom abstraktionen från samhället och samhällsinstitutionerna, vilka ju sattes konstanta och så kunde avföras från analysen.

Planhushållningskraven ha däremot alltid — både då de kommit från höger och från vänster — tvingats fram till en dynamisk syn på samhället och samhällsinstitutionerna, varigenom den liberala statiska samhällsabstraktionen under »systemet» sönderbrutits och relativiserats. Intresset har vidare primärt måst inriktats på problemet, *hur* det ekonomiska livet mera konkret fungerar med hänsyn till sina verkningar för enskilda människor och olika sociala grupper av människor.

Låt mig nu härefter — likaledes mycket flyktigt och med många viktiga uteslutningar — antyda några av de ekonomiska, sociologiska och socialpsykologiska faktorer i det sociala skeendet, som verkat i riktning att ge politiskt inflytande åt planhushållningskraven.

Den allmänna gången av min framställning blir därvid den följande. Jag tar först upp de orsaker, på grund varav och de skeenden varigenom volymen av statsingripanden inom produktionssfären oavbrutet utvidgats, och antyder därefter hur just denna vidgade volym av statsingripanden i sin tur reser kravet på en mera planmässig, från centrala synpunkter genomförd samordning av de särskilda ingripandena. Det är av väsentlig vikt, att man söker förstå den här angivna orsakordningen och ej faller offer för den i huvudsak oriktiga föreställningen, att det i stället skulle vara själva planhushållningssträvandena såsom politisk kraft, vilka fört till den större volymen av statsingripanden. Denna ytligt ideologiska betraktelse innebär ett förbiseende av det väsentliga i det som sker: att staten tvingats in i näringslivet; att ingripandena till huvudsaklig del och i alla händelser upp till krisen genomförts och administrerats av politiska krafter, vilka alldeles icke representera planhushållningssträvanden, och vilka regelbundet sökt i så stor utsträckning, som varit praktiskt försvarbart, undvika att ge dem en central samordning; att ingripandena mycket ofta och isynnerhet på sistone haft karaktären av krisföranstaltningar, vid vilkas vidtagande tillfällighetskaraktären ej blott understrukits i motiveringarna utan fått vara bestäm-

mande vid deras utgestaltning; att kravet på planmässighet, som av angivna och andra skäl blott mycket otillfredsställande tillgodosetts vid ingripandenas utformning, får politisk betydelse just därigenom och egentligen först därigenom, att antagandet om en sådan utveckling, som skulle möjliggöra deras avvecklande, visar sig vara en illusion, d. v. s. får betydelse då nödvändigheten av ingripandenas prolongering i en eller annan form tvingar fram problemet om samhällets mera slutgiltiga omgestaltning till anpassning efter den skeende ekonomiska utvecklingen (vari förvisso dessa ingripanden av tillfällighetskaraktär varit väsentliga orsaksled.

Det gäller därför att strängt särskilja statsingripandena från planhushållningssträvandena och framförallt att icke utan vidare härleda de förra ur de senare utan snarare tvärtom. Innan jag ger mig djupare in i problemet om hur staten tvingats in i näringslivet, kan det vara skäl att uttala en varning mot en annan för utvecklingens begripande ofta lika ödesdiger ytlighet, nämligen den att identifiera statsingripandena med »tvång» och alternativet till ingripanden med »frihet». Vill man överhuvudtaget glida på dessa populärmetafysiska glosor, kan det faktiskt med större rätt hävdas, att i de demokratiska staterna ingripandena regelbundet gjorts just för att värna vissa stora samhällsgruppers »frihet» gentemot ett »tvång», som framvuxit i själva den förändrade situationen eller väntats framväxa i situationens förutsedda utveckling. Det är ingalunda så självklart, som det förefaller, att

ett institutionellt system innefattande en större volym av statsregleringar också skulle förverkliga ett mindre mått av »frihet» än ett motsatt system. Hela jämförelsen är vidare feltänkt, om man icke observerar den skillnad i andra hänseenden än ifråga om ingreppsvolym, som kännetecknar den epok, som förflutit mellan jämförelseleden, alltså de förändringar, som lett fram till ingreppen. En vederhäftig jämförelse måste gälla det hypotetiska tillstånd, som med givna utvecklingstendenser i övrigt skulle ha uppkommit, *om inte* ingreppen gjorts. Därtill skulle, vilket är det icke minst viktiga påpekandet, termen »frihet» behöva definieras i förhållande till de olika samhällsgruppernas konkreta intressen och värdesättningar. Föreställningen om en ekonomisk »frihet», respektive ett »tvång», i största allmänhet, som i samhället såsom helhet, skulle kunna vara större eller mindre, är en metafysisk apriorism av just den typ, som utmärker den metodiskt naiva ekonomiska liberalismen. Och orsaken, varför det överhuvudtaget är nödvändigt att understryka sådana självklarheter, ligger i den liberala teorins redan förut berörda karaktär att vara en rationalisering av de intressen, som hade den rådande institutionella ordningens upprätthållande till riktmärke. Denna ordning absolutifierades och bortfördes därefter från synfältet. Kvar stod då blott »friheten» och intressenas förutsatta harmoni. De teoretiserade politiska postulaten kunde så anknytas till det gamla naturrättsliga frihetsbegreppet, vilket för att tjäna detta särskilda ändamål då gavs en tjänlig utformning.

Från denna synpunkt är det skäl att understryka den liberala teorins natur att vara institutionellt statisk. Den från här närmast åsyftade metodiska synpunkt viktigaste allmänna förutsättningen under hela tänkesättet är förutsättningen om en orubbad samhällsram, som just därför kunde försummas i analysen. Vi stå här inför ett exempel på hur en faktisk utveckling kan bryta sönder en teori byggd på en i sista hand värdebestämd frågeställning, som genom utvecklingen blir inadekvat.

För att denna förutsättning om en oförändrad samhällsram skall kunna uppfyllas, kräves nämligen desto större rörlighet i annat hänseende. Ett idealt liberal-ekonomiskt samhälle måste, för att det överhuvudtaget skall kunna fungera (utan nya statsingripanden innebärande en förändring av samhällsramen och således ett brott mot grundförutsättningen), innefatta en alldeles speciell kombination av social rörlighet och social fasthet. De ekonomiska *enheterna* böra vara möjligast små och smidigt anpassningsrörliga, medan tvärtom den institutionella *ramen* och i sista hand de social-psykologiska attityder, som uppbära denna ram, böra vara stela och fasta. Hela den sociala utvecklingen går nu tvärtom i riktning emot att stegra storleken och minska anpassningsrörligheten hos de organisatoriska — även om ej alltid de tekniska — enheterna inom samhället. Tack vare sin stegrade storlek ha de rent av i stor utsträckning kunnat lägga sig till med en egenrörelse, vilken ofta går i rakt motsatt riktning mot den automatiska anpassning, som vore på-

fordrad. Samtidigt bli attityder och institutioner och därmed hela den sociala ramen för det ekonomiska livet allt rörligare. Mellan dessa bägge tendenser består det ett inbördes orsakssamband, och båda stå i sin tur på mångahanda sätt i orsakssamband med den tekniska utvecklingen.

De rörligare attityderna stå dessutom i ett särskilt direkt samband med kommunikationsväsendet, med den starkare sociala friktionen, med de rikare och mera växlande livserfarenheterna. »Folkways» och »mores» brytas ned. De reflexiva, aldrig ifrågasatta handlingsnormerna ersättas allt mer av de reflekterade. På det moraliska och speciellt på det familjemoraliska området är ju detta sociologiska problem rätt ingående studerat. Men samma tendens gör sig gällande även på det ekonomiska området. Människor handla mera efter omständigheterna i det särskilda fallet, vilka de då väga. Det blir ett allt bredare rum för rationella om-dömessynpunkter, ett allt mindre rum för tradition och psykologiskt självklara principer.

Denna utveckling till allt större medveten rationalism ifråga om handlingsrätt och handlingsvanor på det personliga och här närmast det ekonomiska området står i en egendomlig motsättning till den irrationalism och rentav medvetna antiintellektualism i allmänna åskådningsfrågor — inte minst på det politiska området — som man samtidigt flerstädes kan iakttaga. Det växer upp en åskådningsmystik jämsides med den alltjämt pågående rationaliseringen av de enskildas egna handlingsnormer. I diktaturländerna kan man

studera praktfulla utslag av denna psykiska paradox. Liberalismen inneslöt den alldeles motsatta paradoxen. Den var åskådningsmässigt intellektualistisk, t. o. m. rationalistiskt individualistisk. Inom den ekonomiska teorin fick denna intellektualism sitt uttryck i gränsnytteläran och i harmonilärans utilitariska härledning. Men den ekonomiska liberalismen hade sina historiska förutsättningar i ett mera stationärt, tämligen automatiskt institutionellt system, som självt blott är rimligt vid en starkt traditionalistisk, tabuhämmad och icke intellektualiserad psykologi hos de breda folklagen — vid förhärskandet av en människotyp mycket skiljaktig från den liberala teorins homo œconomicus. Allmännast kan händelselinjen i det gripande dialektiska drama, som nu utspelas inom oss och utom oss, angivas sålunda: den åskådningsmässigt intellektualistiska liberalismen förlorar sina grundvalar, då människornas egna handlingsnormer verkligen intellektualiseras — vilket förvisso till dels sker under liberalismens eget inflytande — varvid åskådningen i motsats till de enskildas egna handlingsnormer tvärtom tenderar att på nytt springa över i antiintellektualism.

mat

En av orsakerna till de jättestora organisationerna på det ekonomiska området är, som redan sagts, denna medvetna strävan från de enskildas sida att rationellt tillvarataga sina intressen. De stora organisationerna bryta i sin tur själva de stadfästa handlingsreglerna. De ha nämligen makt att omskapa själva betingelserna för sitt eget handlande.

Låt mig för att återvinna fast mark hålla mig till de rent ekonomiska företagsorganisationerna och därvid anknyta till den ekonomiska teorin om fri konkurrens och monopol. Grundtesen i frikonkurrensteorin är, att, om de ekonomiska enheterna äro små, så ha i samma mån förändringar av deras handlande — d. v. s. på teorins språk: av deras utbud och efterfrågan — inget inflytande på priset. Priset bestämmes av hela marknaden. Marknaden står då såsom en utifrån given förutsättning för den enskilda företagarens handlande, står såsom en yttre norm, till vilken han har att anpassa sig. Blir däremot företagsenheten stor (eller slå många små ihop sig till en stor enhet), så kan denna genom egna dispositioner påverka marknaden, som alltså icke längre framstår såsom en utifrån given norm. Marknaden blir »reglerad».

Då emellertid marknaden på detta vis kommer i händerna på de ekonomiskt handlande själva, ligger den inte längre som en reglerande, jämviktsskapande, för enskilda krafter oåtkomlig norm för deras handlande. Det blir ett maktspel, och maktspelet måste då tendera att desorganisera — såvida det icke i sin tur blir centralt reglerat. Desorganisationstendensen blir särskilt stark, eftersom detta maktspel samtidigt men oberoende äger rum på olika marknader, vilka dock äro med varandra förbundna genom prisbildningen (t. ex. arbetsmarknaden och varumarknaden).

Viktigast i detta samband är själva den förändring i psykologi, vilken står såsom delorsak till och delverkan av de allt större organisatoriska enheterna, men som

framför allt har egna kausalförbindelser med kommunikationstekniken och den sociala omlagringen. Människorna bli alltmer tilltagsna, experimentalistiska och — från liberal synpunkt — ekonomiskt rationella. Grundvalen för de små enskilda intressenas jämviktskapande dragkamp skulle emellertid vara konstanta, reflexiva handlingsvanor, respekterandet av sociala tabus. Eljest har man inga fasta förutsättningar för det ekonomiska livet, nota bene *om* då icke staten träder reglerande in och skapar dessa felande förutsättningar genom ledning och kontroll. När prisbildningssubjekten bli alltmera »sophisticated» — för att här bruka en ööversättlig amerikansk glosa — och framför allt: när de organisatoriska enheterna därtill bli så stora, att de kunna ge sig till att själva reglera förutsättningarna för sitt eget ekonomiska handlande, då *måste* samhället ingripa för att förhindra kaos och sammanbrott. Staten *drives* med eller mot sin vilja in i näringslivet, reglerande och avvägande.

Samtidigt blir nu och av delvis motsvarande orsaker den sociala frågan allt mer explosiv. Med den allt livligare förbindelsen mellan samhällsklasserna, den större sociala rörligheten, och därtill den allt mer utvidgade folkbildningen komma egendoms- och inkomstolikheterna i samhället att allmänt framstå mindre »naturliga». Framför allt kommer nöden att framträda såsom en orimlighet i själva systemet. Den ekonomiska liberalismen hade gentemot den sociala frågan sökt skapa en säkerhetsventil genom att principiellt medge fördelningsreformer. Men den liberala socialpolitiken mättar icke,

den retar bara aptiten. När kraven stegras, skärpas de sociala motsättningarna klasserna emellan. Fördelningspolitiken har vidare faktiskt sina snäva gränser. När skatte- och socialpolitiken börjar få kännningen med dessa gränser — när skatterna börja äta sig in allt djupare i de mera välbärgades inkomster, och de stora sociala reformerna ändå äro ogjorda eller blott påbörjade — då stiger spänningen. För de lägre samhällslagren står då möjligheten kvar att sträcka ut reformkraven även till produktionens område. Också i detta hänseende är det fråga om en utveckling till reflekterande rationalism inom breda folklagers meningsbildning. Det är fråga om sociala tabus, som nötas bort.

Denna nya, mer rationalistiska psykologi har nu icke minst gripit staterna och staternas centrala organ. Världskriget var här en mäktig orsak. Staterna ställdes plötsligt inför uppgiften att för en tid organisera sina land och folk såsom centralt ledda planhushållningar för vissa nära liggande uppgifter, närmast för att genomleva kriget. Och de överraskade faktiskt genom att ådagalägga oanade möjligheter i den vägen. Man gör mycket oriktigt i att karakterisera krigshushållningarna som tekniskt misslyckade. Med hänsyn till den bristande erfarenheten och de försvårande förhållandena under pågående världskrig måste de sägas ha överträffat alla rimliga förväntningar. — Under den korta tid av liberalismus redivivus, som vi upplevde efter kriget, gjordes överallt allvarliga ansträngningar att backa tillbaka från ingreppspolitik. Men dessa ansträngningar krön-

tes icke helt med framgång, och det hade i alla händelser skapats vad psykologerna kalla en »baning», som icke kunde brytas.

Penningväsendet kan här måhända tjäna såsom illustration. Den gamla guldmyntfoten, som ju faktiskt för en tid säkrade en viss internationell stabilitet, vilade i sista hand på en stationär psykologi, på vissa bestämda, reflexiva tanke- och handlingsvanor hos statsmän och centralbanksfolk. Med hjälp av en viss »guldvidskepelse» hölls penningväsendet utom politiken, vilket i och för sig innebar en kraftig social tabu. Centralbankerna reagerade på ett regelmässigt sätt för förändringar på penningväsendets område. En viss förändring av betalningsbalansen följdes t. ex. av vissa kapitalrörelser och eventuellt vissa guldrörelser. Härpå svarade centralbankerna med vissa rörelser hos diskonto- och kreditpolitiken. Hela systemet gungade mekaniskt, harmoniskt mellan guldpunkterna. Det korta kapitalet flöt som mellan kommunicerande kärl och skapade en viss internationell jämvikt. Det var inte fråga om penningpolitik, än mindre konjunkturpolitik utan om guldmyntfot — en i stort sett opolitisk, självreglerande automatism på penningväsendets område.

Efter kriget var ju situationen den, att Förenta Staterna stod såsom enda guldmyntfotsland och översvämmades av guld. Man bestämde sig då där för att landets konjunkturer inte skulle få bestämmas av guldets rörelser, vilket ju under dessa förhållanden även varit orimligt. Man hade att sätta sig in i uppgiften att föra en autonom kreditpolitik; man hade att söka bestämma

konjunktorens utveckling. Dollarns värde fick bli där-
efter och så fick guldets anpassa sig efter dollarn. Så
gick det några år; flertalet länder återgingo till guld-
myntfoten. Faran var emellertid, att även andra län-
der skulle börja föra en autonom kredit- och pen-
ningpolitik, och denna fara blev akut, när Frankrike
stabiliserade sin valuta 1928. Framsynta nationaleko-
nomer sågo långt i förväg denna fara. Då de på goda
grunder misströstade om att kunna återskapa de psy-
kologiska och institutionella grundvalarna för den gam-
la automatiska guldmyntfoten, sökte de i stället åvåga-
bringa en internationell Kooperation mellan centralban-
kerna i konjunktur- och penningreglerande syfte, en
slags internationell planhushållning, låt vara på ett
begränsat område. Främst bland dessa ekonomer stod
min företrädare, Gustav Cassel; han förde dessa år
en heroisk kamp. Alla ansträngningar att åvågabringa
en internationell samordning voro dock förgäves: hela
systemet brakade samman 1931. Om krisens huvudorsak
låg inom penningväsendets område vill jag lämna där-
hän. Säkert är i alla händelser, att utvecklingen inom
det internationella penningväsendet väsentligt förvär-
rade krisen. Liksom de stora organisatoriska enheterna
och den experimentalistiska, den mindre tabu-hämmade
psykologin inom de enskilda staterna tendera att, i
saknad av en central nationell planhushållning, leda
till kaos, så ledde den statliga »planhushållningen» på
penningväsendets område, i saknad av en koordinerande
och reglerande internationell samverkan, till samman-
brott inom den internationella ekonomin.

Dessa institutionella och socialpsykologiska processer, som jag här antytt och i någon mån sökt exemplifiera, äro nu icke reversibla. Det finns ingen återvändo. De grundläggande förändringarna äro, som jag redan flerstädes understrukit, dels av teknisk och dels av psykologisk art. Teknikens riktning är tämligen konstant, och i fråga om psykologin gäller nog det gamla bibelordet, som Cassel en gång citerat på tal just om förhållandena på penningväsendets område: när människan ätit av kunskapens träd på gott och ont, blir hon aldrig lika oskyldig igen. Det gamla automatiska guldmyntfotssystemet kommer således aldrig att kunna återupprättas, ehuru möjligtvis ett internationellt reglerat. De organisatoriska skapelserna inom industrin och lantbruket, inom bankväsendet och på arbetsmarknaden komma icke att återupplösas av sig själva. De kunna däremot omdanas genom att i högre grad ställas under statlig kontroll. De kunna till och med politiskt nedslås — genom mer eller mindre våldsamma metoder — men även, och icke minst, en sådan utveckling betyder blott vidgad organisation, icke ett återvändande till individualistisk automatism. Slussar ha öppnats, som icke åter kunna stängas. Utvecklingen har djupt liggande orsaker. Dessa orsaker äro i stor utsträckning av konstant natur. Utvecklingens rörelseriktning är därför given.

Låt mig blott mycket hastigt påpeka, att den alltjämt pågående internationella ekonomiska krisen — vilken om ej framkallats så dock förstärkts av just den desorganiserande organisation, vars orsaker och inne-

börd jag här sökt antyda — själv i sin tur tvingar till offentliga ingrepp i tidigare oanad skala och därigenom förstärker de sociala krafter, som driva även den politiska idéutvecklingen i planhushållningsriktning. Det förra är uppenbart, det senare vill jag mycket kortfattat exemplifiera.

Till en början tendera alla hastiga och kraftiga förändringar att minska känslan för det naturliga och självgivna i bestående förhållanden. Särskilt respekten för egendoms- och avtalsförhållandena avtar, då själva förändringarna medföra så våldsamma omlagringar av inkomster och kostnader, förmögenheter och skulder. Speciellt de omfattande statliga ingripandena på olika områden av det ekonomiska livet vänja vidare folk vid tanken att stora — och än större — ingrepp verkligen kunna göras. Allra viktigast äro givetvis skuldnedskrivningar, räntenedsättningar och andra ingripanden i ingångna avtal, därest sådana bli nödvändiga på grund av priset. Blott en hundra procentsuppfyllelse av avtal kan ha något anspråk på naturlighet. Införes frågan om graden av kontraktsuppfyllelse i den politiska debatten, är en av de allra viktigaste tabuföreställningarna under hela äganderättssystemet och därmed hela det socialt institutionella systemet gjord till problem och därmed berövad sin självklarhet. Det är givetvis i känslan härav, som alla samhällsbevarande nationalekonomer, vilka Herren icke slagit med blindhet, under krisen varit »reflationister». Man brukar mycket riktigt säga, att det privatkapitalistiska samhället är oändligt mot-

ståndskraftigt och smidigt. Men en sak kan hastigt undergräva det: en långvarig deflation.

På den sociala åsiktsbildningens botten ligger dessutom arbetslöshetsparadoxen och fräter: å ena sidan nöd och umbäranden, å andra sidan varuöverflöd, outnyttjad arbetskraft och obrukade kapitalresurser — plenty of wheat and no bread. Denna paradox vänder sig såsom en anklagelse emot själva produktionssystemet och ej blott fördelningssystemet. Den formulerar nämligen det ekonomiskt politiska problemet såsom ett organisationsproblem, ett planhushållningsproblem.

Krisen tvingar vidare in penningpolitiken, finanspolitiken, socialpolitiken i en nära samordning. En enhetlig ekonomisk politik kommer att framstå såsom ett från olika synpunkter självgivet önskemål. Denna samordning i en enhetlig ekonomisk politik är emot alla liberala tankevanor och bryter delvis med givna konstitutionella, parlamentariska och administrativa institutioner. — Den ekonomiska politikens elementer komma nu aldrig att kunna isoleras från varandra igen. Därigenom *är* en av de centrala förutsättningarna för en planhushållning ett redan bestående faktum, hur föga planmässigt åtgärderna på de angivna områdena än samordnats under övergångstiden.

Nu hoppas vi emellertid alla och kunna även faktiskt med en ganska stor sannolikhet räkna på en fortsättning av den redan sedan nära ett år pågående konjunkturuppgången. Vi böra likväl icke låta oss bedragas av

våra önsksningar utan kallt hålla följande överbägenden i sikte.

Arbetslösheten kommer med all sannolikhet icke att minska tillräckligt, trots att produktionen utvidgas — detta i all synnerhet icke om, såsom avsetts, de offentliga arbetena och andra krisanstalter verkligen komma att i högre grad avvecklas. Vissa undersökningar rörande olika näringars tekniska läge ha visat, att rationaliseringstendensen fortfarande gör sig kraftigt gällande i arbetsfrigörande riktning. Alla tecken tyda vidare på att, även om industrin skulle få en relativt kraftig uppgång, så är den internationella jordbrukskrisen icke övergående. Bland annat just på grund av den kvarstående arbetslösheten och på grund av det tvång denna arbetslöshet lägger på staterna till fortsatta ansträngningar att stimulera produktionen och sysselsättningen och vidare på grund av den permanenta jordbrukskrisen, kommer man troligen icke att vara i stånd att mera väsentligt bryta ned skrankorna för den internationella handeln. Även om en internationell överenskommelse om fasta växelkurser skulle kunna nås, vilket i och för sig framstår rätt osannolikt åtminstone för den närmaste tiden, så kommer slutligen det internationella penningväsendet icke att kunna förlänas betryggande stabilitet. Den gamla automatiska guldmyntfoten kan icke återupprättas, och det andra alternativet — en effektiv internationell kooperation mellan centralbankerna — förefaller under närvarande internationellt politiska förhållanden än otroligare, allrahelst som efter efterkrigsårens experiment det internationella för-

troendet knappast torde medge internationella kapitalrörelser av större omfattning och utan politisk belastning. Nås icke stabilitet i det internationella penningssystemet, blir emellertid hela den internationella konjunkturställningen labil och faran för ett nytt sammanbrott mycket stor.

Under dessa förhållanden och särskilt med hänsyn till arbetslöshetssituationen kommer det i stor hast, under svåra administrativa och politiska förhållanden uppbyggda systemet av offentliga ingripanden mot krisen icke att kunna avvecklas. I mycket skilda läger kommer den uppfattningen att göra sig gällande, att detta system i stället skall utbyggas och omformas till en planmässig, konstruktiv reglering av hela produktionen i syfte att garantera vissa försörjningsintressen för medborgarna. Något alternativ till denna linje kommer för övrigt troligen icke att existera. Dessa försörjningsintressen äro delvis i hög grad varandra motsatta. Planhushållningens närmare politiska innehåll är med andra ord icke på samma sätt givet av förhållandena. I rätt stor utsträckning äro olika socialgruppers intressen likväl sammanfallande eller kunna genom en kraftfull ekonomisk politik göras sammanfallande — detta just på grund av arbetslösheten och överflödet av även övriga outnyttjade produktionsresurser, d. v. s. i sista hand på grund av de existerande möjligheterna till reformer även inom produktionssfären.

Planhushållningen kommer med andra ord — om jag rätt bedömer relevanta fakta — icke att vara ett alternativ, som man kan välja eller icke välja bland andra

alternativ; den kommer att vara en i situationen given nödvändighet. Staten har under förhållandenas tryck *tvingats* in i det ekonomiska livet. Ingreppen äro där; de kunna icke helt enkelt avvecklas, eftersom deras grundorsaker icke försvinna. Ingreppen ha hittills varit långt ifrån planmässiga i teknisk mening — detta även av det skälet, att man oavbrutet lekt med tanken, att »normala» tider skulle återvända, varför ingreppen oftast givits tillfällighetskaraktär. De normala tiderna komma icke åter; det som framstått onormalt blir så småningom normalt. Det praktiska problemet blir att skapa ett tekniskt mera effektivt system av ingripanden. Och striden kommer att stå om i vilken utsträckning olika socialgruppers intressen därvid skola tillvaratas. Den ekonomiska liberalismen kommer då icke att vara en möjlig politik utan en inaktuell utopi närd av enstaka förtidsfixerade sociala drömmare, en så småningom allt mer blek och idealiserande hägring av en förgången guldålder.

Det är i denna ekonomiskt politiska miljö, som de närmaste decenniernas nationalekonomiska forskning har att arbeta. Alla våra praktiska problemställningar och själva vårt forskningsobjekt skola då så fundamentalt ha förändrats under kortare tid än en mansålder — jag menar från förkrigstiden — att det synes mig befogat att tala om en ny ekonomisk världsbild.

I en enhetlig ekonomisk politik existerar icke längre några specialproblem; alla specialproblem äro med varandra nära sammanbundna. För den ekonomiska

forskningen och utbildningen har detta bland annat den konsekvensen, att specialistkunskap blir av föga värde. Vid studiet av ett specialproblem måste man nämligen ständigt räkna med variabla och variabelt koordinerade förutsättningar i alla icke närmare studerade hänseenden. Den praktiska frågeställningen kommer alltid att bli *kombinationer* av regleringar i det närmast studerade och i alla andra hänseenden. Så har naturligtvis alltid i viss mån varit fallet. Men den centrala planhushållningens inbrytande betecknar i detta hänseende en kvantitativ förskjutning så stor, att den blir kvalitativ.

Det ekonomiska studiet blir därför i ökad utsträckning ett generellt studium av hela ekonomin. Den vidlyftigare och rörligare institutionella apparaten tvingar emellertid samtidigt till en intensitet i mångsidigheten, som kommer att i hög grad pressa vår arbetsförmåga. För att överhuvud taget något begripa måste vi vara allsidigt kunniga och på samma gång detaljkunniga i långt högre grad än gångna tiders ekonomer. De institutionella regleringarnas betydelse kommer framför allt att kräva en ökad insikt i rättsliga förhållanden och sociologiska sammanhang. Den klassiska och nyklassiska ekonomin kunde ju rentav, som redan flerstädes antytts, genomföra sina centrala teoretiska konstruktioner under abstraktion från samhällsinstitutionerna, därför att dessa kunde antagas konstanta. Vi måste nu bygga in institutionerna bland våra variabler.

Den skisserade samhällsutvecklingen måste vidare komma att reglera förbindelsen mellan teoretisk och

praktisk ekonomi på ett helt annat sätt än tidigare. De finala synpunkterna komma även i den teoretiska betraktelsen att tränga sig intimare in på de kausala, just emedan prognoserna i så mycket högre grad måste komma att kausalt bestämmas av programmen. Detta betyder en fundamental förskjutning av hela den vetenskapsteoretiska frågeställningen.

Jag måste stanna vid dessa nu sist gjorda antydningar om den skeende vetenskapsutvecklingen. Innan jag slutar vill jag emellertid beröra en sida av den förändrade sociala världsbilden, som är av grundläggande betydelse för socialforskningens egna arbetsvillkor. Jag avser själva samhällsmaktens centralisering.

Denna centralisering blir i viss grad en nödvändig följd av själva den större volymen av samhällsingripande. Då samtidigt de politiska motsättningarna skärpas genom att de ekonomiska intressena mer och mer indragas i politiken — åtminstone under en lång övergångstid, varunder de från tidigare epoker nedärvda sociala klass- och gruppspaltningarna bestå — är det föga underligt om i ett flertal stater, som icke haft en fastare demokratisk tradition att bygga på, och som därtill hårdare drabbats av krisen, diktaturer kommit till stånd. De atlantiska staternas förmåga att undgå detta öde kommer i sista hand att bero på folkbildningens soliditet och därvid framför allt på folkbildningens förmåga att även fostra till medborgerligt ansvar och social personlighetsinställning och kommer dessutom att bero på, i vad mån statsmännens konstruktiva fantasi skall räcka till för skapandet av en social

och ekonomisk politik, som visserligen icke övertäcker och undandöljer intresse motsatserna, vilket är hopp- löst och även farligt just ur demokratins synpunkt, men som sammansmälter dem. Ifråga om statslivets form kommer demokratins bevarande att förutsätta en anpassning av det parlamentariska och administrativa systemet till ökad effektivitet.

Oavsett politisk åskådning i övrigt måste från socialvetenskapens egen synpunkt demokratins vidmakthållande framstå nära nog som ett livsvillkor. Forskningens frihet är den kanske ömtåligaste beståndsdelen av den medborgerliga tanke- och yttrandefrihet, som under det liberala skedet så småningom uppbyggts. Själva detta faktum, att socialvetenskapens praktiska betydelse stegras samtidigt som samhällsmakten utvidgas, utgör eljest en dödlig fara för vår forsknings frihet. Vi riskera att mista den trygghet, som den relativt världsfrånvända forskningen i den liberala staten i hög grad ägde.

Vi ha i detta land även inom socialvetenskapen lyckats värna en akademisk frihet, som med alla mänskliga brister varit — jag vågar säga det — fullkomligare än i något annat land. I våra lärosalar har principiellt icke varit grek eller jude, icke rik eller fattig, icke kristen eller hedning, icke socialist eller konservativ: iakttagelserna, argumenten, konstruktionerna ha ensamma fått gälla. Den akademiska friheten är ett av de livsvärden — och från vår yrkesståndpunkt ett av de viktigaste — som vi gärna vilja rädda över i det nya samhälle, som nu håller på att växa upp. Vi bero i detta

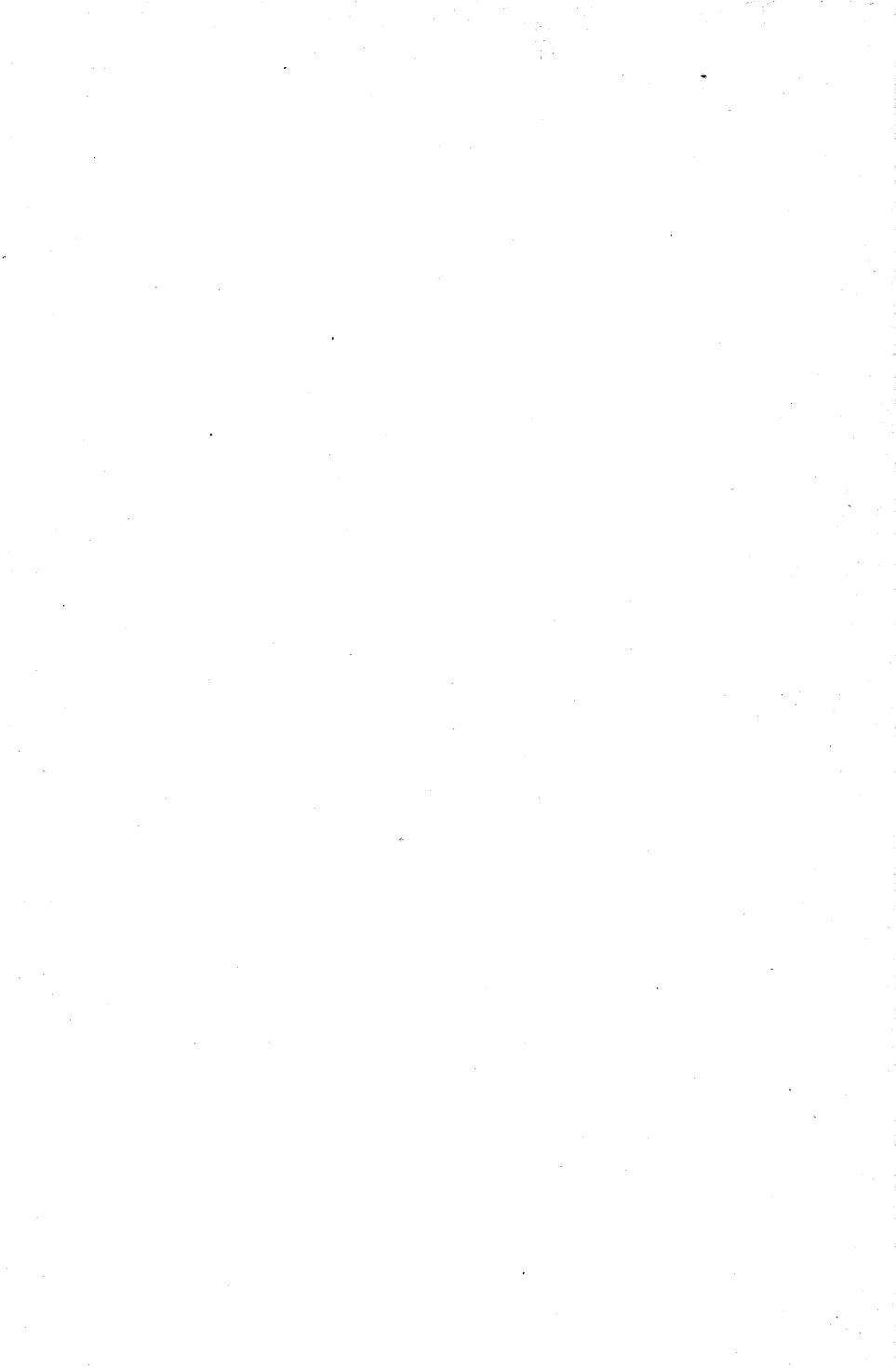
hänseende på den politiska demokratins vidmakthållande. Demokratins vidmakthållande beror i sin tur på hur i vårt samhälle de nyss antydda konstruktivt politiska uppgifterna fyllas. Vår forskning är ingenting fristående, nu mindre än någonsin. Den delar folkets öde.

Installationsföreläsning

den 15 april 1935

av HERBERT TINGSTEN

Min företrädare, prof. Nils Herlitz,

tillträdde för något mer än sju år sedan professuren i statsrätt med statskunskap jämte förvaltningsrätt och folkrätt med en föreläsning över »Juridisk och humanistisk statsveteuskap». Till de grundlinjer, som han här uppdrog i fråga om statsrättens och statskunskapens arbetsområden och forskningsmetoder, kan jag i allt väsentligt ansluta mig; de torde i själva verket vara allmänt omfattade inom svensk statsvetenskap. Statskunskapen syftar till förstående av den samtida författningspolitiken i dess konkreta gestaltning; den är aktuellt inriktad, den vill söka författningspolitikens realia, den har en typiserande och därmed komparativ karaktär. Statsrätten, vars mål är tolkning av gällande rättsregler, framstår i grunden som en del av statskunskapen, ehuru väl statskunskapen i mera egentlig mening kan sägas börja där statsrätten slutar; författningspolitiken utanför den formella rättens ram är dess centrala arbetsfält. I det följande skiljer jag icke alltid på dessa båda vetenskapsgrenar. Rätt och realitet höra ännu i

SYFTE

vår kulturkrets alltför nära samman för att en genomförd uppdelning skulle låta sig försvaras.

Mitt syfte, då jag i dag talar om statskunskapen och den politiska utvecklingen, är på en gång mera vidsträckt och mera begränsat. Jag vill söka att på några avgörande punkter kontrastera förkrigstidens politiska situation med samtidens och att ställa statsvetenskapens uppgifter och metoder i relation till dessa lägen. Statskunskapens objekt har ingen fasthet. Vad som i går var statskunskap är i dag politisk historia; under de senaste åren har denna förvandling försigått med större hastighet än någonsin förr under den tid, då vi överhuvud kunna tala om en utbildad social vetenskap. Det är möjligt att fastställa åtminstone vissa moment i denna statslivets och statskunskapens utveckling. Från denna utgångspunkt skall jag på några punkter i största korthet angiva min uppfattning rörande studiet av och arbetet inom statsvetenskapen.

Statskunskapen är, då den framträder som självständig systematisk vetenskap i Europa och Amerika under senare hälften av 1800-talet, i eminent mening en frukt av den liberaldemokratiska staten. Den bedrivs främst i de s. k. konstitutionella och demokratiska staterna, dess arbete är väsentligen inriktat på analys av dessa staters rättsliga och politiska struktur, den förutsätter i högre grad än andra vetenskaper den liberala statens forsknings- och åsiktsfrihet.

Det liberala statssystem, som till stor del försvunnit eller håller på att försvinna inför våra ögon, innebar

Det liberala statssystemet
(som nu har försvunnit)

Praktisk
förarb.
Praktisk
rekurs

Objekt

Statl. vet.
föreläsning

Statl. vet.
föreläsning

Härleda
konstitutionell
förarb.

Vet/deu

först och främst — betraktat från vår tids synvinkel — en utomordentligt stark begränsning av statens funktioner. Även om den äldre ekonomiska liberalismen allt mer fick vika för en socialreformatorisk variant, förblev staten närmast en väktare av intressegruppernas fria tävlan; man kan med en viss rätt tala om en klyfta mellan staten och samhället. Inom staten var den med utsträckt rösträtt valda representationen en betydande, stundom dominerande faktor; skillnaderna mellan tysk konstitutionalism, engelsk parlamentarism och amerikansk demokratisk dualism synas nu icke alltför betydande. Författningslagar eller åldriga konventioner åtnjöt allmän respekt och gävo statslivet fasthet och stabilitet. Särskilda regler och institutioner — såsom försvärande villkor för författningsändring, införande av bestämmelser om medborgerliga rättigheter i författningen, tvåkammerssystem — tjänstgjorde som konservativa garantier. De medborgerliga friheterna — såsom tanke- och yttrandefrihet — ansågos som ett korollarium till den politiska rösträtten, som en nödvändig grundval för det politiska arbetet.

De politiska striderna utkämpades utan svårighet inom den sålunda angivna ramen. Totalitära partier, som eftersträfvade hela statsmakten och en omgestaltning av samhället i bestämd riktning och på lång sikt, funnos icke eller spelade en underordnad roll. Partierna nöjde sig med att delvis — såsom i Tyskland och Frankrike — eller tidvis — såsom i England och Amerika — inneha den politiska makten. Friktionsfritt och regelmässigt växlade koalitioner och partier

Begränsad
statsskick

Parl.
Grunder

Gamla
författa-
re. avskrift
p. Kons.
garantier

De
politiska
friheterna

Schattschnepp: När inte den stora
svenska striden om maktens bland
statsskickarna.

Ironi!
Th Sverige 1866-1917

vid styret; i England, det liberala Europas mönster, kunde politiken under långa tider framstå som ett elegant sällskapsspel, reserverat för aristokratin och storbourgeoisien.

Den
liberala
staten.
Klassisk
individual

Den tolerans, som uppbar systemet, kunde hos reflekterade och oengagerade iakttagare slå över i principiell problematik; själva åsiktsbrytningen, själva obestämdheten betraktades som värdet framför andra. Ännu för några år sedan kunde Thibaudet, representant för Frankrike, den borgerliga liberalismens nuvarande centrum, glädja sig åt det rika andliga spektrum, som bildades av de politiska idéerna från monarkismen till kommunismen, och hälsa dem alla som värddiga medborgare i en platonisk idérepublik. Kritiker av den liberala staten ha däremot med ovilja betonat dess godtagande av brytningarna och konflikterna som politikens grundval. Parlamentarismen är, skriver Marx i »Den adertonde Brumaire», »orons regim», den lever »i kampen och genom kampen»; Carl Schmitt har i sin analys av den liberala demokratin utgått från samma tankegång. Uppenbart är likväl, att denna reglering i detalj av maktstridens former förutsatte en bred bas av gemensamma värderingar, att de korrekta och förbindliga attityderna kunde bevaras, därför att man i huvudsak var ense. Bakom problematiken skymtade idyllen.

"problematisering"
= åsiktsbrytning
idéer

Tyngsten fall
Om Marx
Söker upp verktygen!

Marx
Carl Schmitt

Statsvetenskapen utvecklades under den liberaldemokratiska statens glansperiod i två huvudriktningar, den juridiska och den i inskränkt mening politiska, statskunskapen. Statsrätten, med dess strävan att giva

11 OBS!
Jfr 1966

statshandling
juridisk, skriftligt
politisk

1, 2
1)

Laband,
StatsrättVad
Kostadell,
Statsr.
problemer
Stenby

den offentliga rätten samma systematiska fasthet och preciserade innehåll som den privata, utbildades främst i Tyskland. Labands tyska statsrätt, utgiven några år efter det nya rikets grundande, blev förebilden för en mängd rent juridiskt inriktade arbeten i Tyskland och andra länder. I våra nordiska grannländer, i Österrike, Italien, Schweiz, Belgien och Holland torde denna riktning kunna sägas ha varit dominerande eller åtminstone tongivande. Det är särskilt två betingelser för dess blomstring — i grunden bottnande i samma förhållande — som i detta sammanhang böra framhållas. Å ena sidan en respekt för de i författningen givna kompetensreglerna, en respekt, som säkrade efterlevandet av dessa regler trots frånvaron av judiciella sanktioner. Den allmänna föreställningen om den skrivna författningens helgd bildar ett märkligt inslag i den liberala rättsstatens historia. Under nödvändighetens tryck ha visserligen rättsreglerna icke sällan åsidosatts. För oss verkar det kanske mera överraskande, att de konventioner, författningen fixerat, kunnat motstå betydande påfrestningar; intet visar klarare de gemensamma värderingarnas styrka. Invändningen om grundlagsstridighet har alltid uppmärksamrats och i regel allvarligt diskuterats; ofta har den säkerligen varit avgörande. Å andra sidan förutsatte den statsrättsliga forskningens utveckling en betydande stabilitet inom den offentliga rätten. Dessa minutiösa undersökningar av vad som är rätt ha funnit sin styrka, sin vetenskapliga relevans i förvissningen om fastheten, var-

a)

b)

aktigheten i de analyserade rättsreglerna. Statsrättens förutsättning är ett statistiskt politiskt system.

Den statsrättsliga metodens begränsningar, när det gäller mera allmänt inriktade framställningar, böra redan i detta sammanhang understrykas. Denna metod kunde med framgång tillämpas på det tyska kejsardömet's statsskick, med dess nya, jämförelsevis i detalj utformade författning, dess frånvaro av fasta, den skrivna rätten kompletterande politiska traditioner. I fråga om stater utan fast kompetensfördelning och stater, i vilka under lång tid vissa konventioner följts, utan att de fått i egentlig mening sedvanerättslig karaktär, har den rent juridiska analysen verkat torftig eller till och med absurd. De efter det labanska mönstret gjorda undersökningarna av det ryska tsardömet och England kunna nämnas som exempel; de grundläggande faktorerna belysas icke, men väl får man reda på ointressanta former och detaljer och invecklas i verklighetsfrämmande tolkningstvister. Då klyftan mellan författningen och politisk praktik är djup, blir hela det statsrättsliga betraktelsesättet irrelevant.

2) Statskunskapen i egentlig mening har främst utbildats i de anglosachsiska länderna. Akademiska lärostolar i ämnet finnas, såvitt jag vet, endast i dessa länder och i Sverige, där väl Pontus Fahlbecks arbete »Sveriges författning och den moderna parlamentarismen» (1904) kan sägas beteckna genombrottet för den sedermera snabbt utvecklade komparativa statskunskapen. Även i vissa andra länder, såsom Frankrike och Tyskland, har en icke blott juridiskt utan även poli-

Kontext
kontingens
begränsning

Den politiska statsk.
Historia
USA
Eng
Swe

"Den politiska statskunskapen"

Pontus Fahlbeck: "Sveriges författning och den moderna parlamentarismens genombrott" (1904)

Skönlitteratur / Statskunskap : Det politiska livet i och om
förhållanden
The Danish Fas I, II

tiskt inställd statsvetenskap funnits, även om denna
forsknings företrädare haft akademisk hemortsrätt inom
andra discipliner; historien, juridiken och sociologin.

A)
B)
C)
D)
Statskunskapen inriktades i första hand på konkret
framställning av den liberaldemokratiska statens vik-
tigaste institutioner; regeringen, representationen och
valmanskåren. Förhållandet mellan regering och repre-
sentation stod i centrum för intresset; det parlamen-
tariska systemet var diskussionens brännpunkt, de en-
gelska förhållandena de livligast studerade och mest
beundrade. Representationens sammansättning, bety-
delsen av olika rösträtts- och valbarhetsvillkor, två-
kammarsystemet i dess olika varianter bildade ett an-
nat huvudområde för forskningen; genom striderna om
valsättet och genom folkomröstningsinstitutets infö-
rande eller propagerande ställdes valmanskåren som
politiskt organ i förgrunden. Grundvalen för de parla-
mentariska striderna belystes genom undersökningar av
de politiska partiernas uppkomst och organisation. Bäst
kan kanske hela denna statsvetenskaps arbetssätt stu-
deras i engelsmannens Bryce's verk över Förenta Sta-
terna och amerikanaren Lowells arbete om England;
såsom statsvetenskapliga monografier torde de icke ha
överträffats. Bryce's strax efter kriget utgivna »Modern
democracies» bör även nämnas; den framstår som ett
monument över en riktning inom statsvetenskapen.

Att politiska motsättningar kommo till uttryck även
i denna äldre statsvetenskap är utan vidare klart; vad
vårt land beträffar märkas striderna mellan tysk kon-
stitutionalism och engelsk parlamentarism samt om

kvällen den
monarkiska
konstitutionalismen

Pol.
vets.

Swe

Politiska
motsättningar
i denna
statsvetenskap

Bryce: Modern Democracies
Lowell:

Inneboende värdeföreställningar i
"denna äldre statsvetenskap"

rösträttens omfattning och organisation. Beträktad är
1935, ter sig dock denna statsvetenskap som relativt
likformig; man konstaterar samma brytningar på ytan,
samma enhetlighet i grunden, som i dåtida västerländsk
politik. Grundsatserna om statens begränsade uppgif-
ter, om det absoluta värdet av fasthet i institutionerna
och kontinuitet i utvecklingen präglar vetenskapen lika-
väl som statslivet. Det ständiga framhållandet efter
engelskt mönster av behovet av »checks and balances»,
av vikter och motvikter i statslivet, är ett gott uttryck
härför. En hel serie av värdebestämda begrepp och
sammanställningar av denna typ infördes i statsveten-
skapens ordförråd: demokratiska kontrollmedel, jäm-
vikt, maktbalans, skydd för minoriteterna, garantier
mot förhastade beslut. Lösenordet var stabilitet.
Diskussion mellan vetenskapsmän från skilda läger
mötte icke alltför stora svårigheter; gemensamheten i
fråga om vissa allmänna värdeföreställningar gjorde
det möjligt att inskränka argumenteringen till konkreta
och närliggande synpunkter. Värdena som "ingjutna"

Förutsättningen härför var tydligen en positiv in-
ställning till det bestående samhället. Det författnings-
politiska kontroll- och balanssystem, som försvarades
eller eftersträvades, var en barriär mot sociala om-
välvningar, ett värn för den existerande sociala grup-
peringen. Detta antydde i uttalanden mot klassför-
tryck, mot obegränsat majoritetsvälde o. dyl. Men den
allmänna politiska uppfattningen synes i regel ore-
flekterat ha ingjutits i det vetenskapliga resonemanget;
förgäves söker man efter försök att precisera och mo-

52

"allmänna värdeföreställningar ... oflekterat ha
ingjutits i det vetenskapliga resonemanget"
"precisera och
markera utgångspunkterna"

Praktisk
förankring

Statsvetenskap
värde-
impregnering

"vissa
allmänna
värdefö-
reställningar"

Praktisk
förankring

Detta med
sociala konsekvenser

Under-
gränsad
politisk

Värdgrund

Värdeimpregnering - Faj II

Weber
fysikal

Intresserar sig inte för "de sociala sammanhangen" Liberalismen Schumpeter

tivera utgångspunkterna. Det framstod som självklart, att statsmakten icke fick begagnas till en omorganisation av samhället utan hade att skydda den harmoni, i vilken tävlan mellan individer och grupper tänktes utmyнна. FAS II salvar socialt passivitet, sedan - passivitet

I nära sammanhang härmed stod, att statskunskapen starkt beaktade författningspolitikens idehistoriska förutsättningar, men föga intresserade sig för de sociala sammanhangen. Många av den äldre statsvetenskapens viktigaste arbeten giva intrycket, att statsorganisationen lever sitt självständiga liv vid sidan av samhället, att författningsinstitutionerna äro ideella skapelser, oberoende av sociala intressen och krafter. Till och med problem sådana som om tvåkammar-systemets organisation, om rösträttens utsträckning, om korporationsval och allmänna val kunde ingående diskuteras utan antydningar om att det här var fråga om att reglera de sociala gruppernas kamp och bestämma deras inbördes inflytande. Vid genomläsningen av hithörande arbeten kan man stundom få det intrycket, att det ansågs opassande att beröra politikens realia. Man får emellertid komma ihåg, att den i egentlig mening politiska diskussionen karakteriserades av samma ideella apparat. Debatter i rösträttsfrågan kunde koncentreras kring uttryck sådana som »personlighetsprincipen» och »rösträtten som social plikt» trots allas insikt om att striden gällde partiernas, de sociala klassernas styrkeförhållanden i representationen. Klassen wakt HT: "Fas II" stat o klasser

Jag tillåter mig nämna några exempel på detta bristande intresse för politikens sociala bakgrund. Att den

Politikens sociala bakgrund

Charles Beard: An Economic Interpretation of the Constitution

amerikanska författningen tillkommit på tillskyndan av vissa ekonomiskt tämligen klart avgränsade intressegrupper hade i den statsvetenskapliga diskussionen sedan länge förbisetts, då Charles Beard för ett par årtionden sedan framlade sitt berömda arbete »An economic interpretation of the constitution». Partiväsendets sociala underlag har endast i Amerika gjorts till föremål för mera ingående forskningar; i flertalet europeiska stater har intet mera betydande arbete i ämnet utgivits. Den omfattande valstatistik, som finnes i de flesta stater, har föga utnyttjats för statsvetenskapliga syften. Representationernas sociala sammansättning har icke komparativt behandlats. Den svenska representationsreformens förhistoria har ur vissa synpunkter — historiska och komparativa — noggrant utretts, men dess sociala förutsättningar ha knappast berörts förrän i docent Fahlbecks förra året utgivna arbete.

Såväl statsrätten som statskunskapen ägde i den allmänna statsläran en teoretisk bakgrund och betäckning. Denna allmänna statslära innefattade ej eller såg i varje fall icke som sitt syfte att giva en sociologiskt betonad analys av statens och statsbegreppets utveckling. Den ville än mindre skildra de politiska åskådningarna i deras förhållande till staten och statsskicket. Icke heller var utbildandet av en fast nomenklatur, som kunde tjäna det statsvetenskapliga forskningsarbetet, dess centrala uppgift. Statsläran sökte att fastställa statens »sanna» väsen, statens »egentliga» uppgift, rättsordningens »yttersta» grund. Regelmässigt publicerades, särskilt i Tyskland, nya statsläror; med samma

"allmän statslära" < statsrätt
statskunskap
STAATSTHEORIE, STAATSLEHRE

Jfr
Gumplovitz
Charles Beard
HT:
statvet
set inte
politiken
klassiska
nat.

Erik (?)
Fahlbeck
(1934)

Sociologi
Jfr
Jellinek

b)

c) fast
begrepp-
apparat

Spårskiljebel: "en värderelativistisk utgångspunkt"
Hägerströms värderelativism/metafysik = orimlig

regelmässighet påvisades det tvivelaktiga eller oriktiga i de premisser, från vilka de utgingo. För den, som utgår från en värderelativistisk ståndpunkt, ter sig själva frågeställningen som orimlig; det metafysiska, ovetenskapliga inslaget är uppenbart. Som en fulländande avslutning på denna riktning kan man betrakta Kelsens system, i grunden ett försvar för den juridiska metoden såsom vetenskap. I sin frihet från metafysisk utsmyckning har det ett stålskeletts klara linjer. Dess grund är dock, såsom Hägerström uppvisat, icke fastare än de mera uppenbart naturrättsliga konstruktionernas.

De politiska ideologier, som tryckt sin prägel på utvecklingen under senare år, saknade visserligen icke föregångare under förkrigsperioden. Dessa äro emellertid icke — eller åtminstone icke i första rummet — att finna bland vetenskapsmännen; i regel voro de fria författare, som arbetade vid sidan av såväl den egentliga partipolitiken som den professionella forskningen, t. ex. Lenin, Maurras, Sorel och Corradini. Bland vetenskapsmännen vill jag i detta sammanhang endast nämna Kjellén, som i så många punkter föregripit den internationella fascismens teori, och Anton Menger, vars socialistiska »Neue Staatslehre» (1903) (frånsett den politiska utgångspunkten) genom sin kritiska och realistiska linje intar en särställning bland de statsteoretiska arbetena kring sekelskiftet.

Världskriget medförde i många stater en suspension av de hävdvunna författningspolitiska formerna men dess resultat syntes vara det liberaldemokratiska syste-

DET LIBERALDEMOKRATISKA SYSTEMETS
SKENBARA TRIVSEL 1911, OCH DESS KOLL 1935

Gb. Lem, 1919 < diktaturer (Italien, Tyskland)
sociala demokrater (M.L.)

mets triumf. Halvtannat årtionde efter freden är emellertid detta system krossat i ett stort antal europeiska stater och ersatt av en medvetet och systematiskt uppbyggd ordning av diametralt motsatt karaktär. I andra stater har systemet omformats, och dess grundläggande principer äro föremål för en omprövning, mera energisk och djupgående än någon tidigare.

DIKTATUREN

Den märkligaste förändringen är framträdandet och utbredningen av vad man kan kalla en ny statsform: diktaturen. I sin klaraste och mest betydelsefulla form innebär denna maktens erövring och monopolisering av ett parti, som syftar till en rekonstruktion av samhället på lång sikt; i läran, programmet, ser man den avgörande legitimationen. Diktaturens struktur och ideologi är på varje punkt den liberaldemokratiska statens motsats. Staten ingriper i detalj reglerande eller kontrollerande, makten inom staten koncentreras hos exekutiven, under det att representationen, omformad efter det härskande partiets syften, skjutes i bakgrunden eller till och med degraderas till dekoration, de konstitutionella garantierna upphävas, i stället för de medborgerliga friheterna träder den statliga propagandan. I vissa diktaturstater har en helt ny samhällsorganisation — det s. k. korporativa systemet — genomförts eller planlagts. Tolerans och problematik avvisas; i de nationellt korporativa eller socialistiska idéernas hägn vill man skapa en ny, fastare, mera fixerad värdegemenskap.

Inom dessa stater — jag tänker närmast på Italien och Tyskland, då jag ej känner den ryska litteraturen — har massan av statsvetenskapsmän med en taktfast-

het, värdig regimens stormtrupper, inriktat sig på rationalisering och teoretisk utbyggnad av det nya systemet. I stor utsträckning kännetecknas dessa teoretiker — liksom de politiker, vilkas tankar de systematisera — av en antiintellektualistisk eller om man så vill pragmatisk inställning. De gå ut från den givna situationen och de härskande idéerna eller »myterna» och beteckna sina konstruktioner som ägnade att utifrån dessa förutsättningar verka fruktbärande; det talas om ett vitalistiskt eller »livsomedelbart» tänkande. Det yttersta teoretiska stödet är ofta en principiell relativism; här anknyter man trots allt till liberalismens idévärld.

I de stater, där det liberala systemets konstitutionella grundlinjer bevarats, har detta system i mycket ändrat karaktär. Staten har fått sig pålagda nya funktioner, den har tvingats in på ekonomiska och sociala områden, som tidigare ansetts självklart reserverade för de enskilda. I allt högre grad har staten blivit skiljedomare mellan stridiga sociala intressen; representationen har blivit en institution, där i fasta partier organiserade grupper avsluta kompromisser, som i form av lagar bliva statens domslut. Statsförvaltningens arbetsuppgifter ha fått en omfattning, som för några årtionden sedan skulle betraktats som fantastisk. Samtidigt ha yrkes- och klass-sammanslutningar, främst organisationer av arbetare och arbetsgivare, fått allt större fasthet och betydelse. De s. k. pluralistiska eller decentralistiska idéerna ha i samband härmed vunnit anslutning inom vetenskapen; å andra sidan har man hävdad nödvändigheten av att helt inordna dessa organisationer i staten.

Tänk!

Sociala
funktioner:
statens
nya
funktioner

①

Organiserade
grupper,
corporationer

Vad är det?

① Nya statsfunktioner

(2)

Även ur mera begränsat konstitutionell synpunkt kunna märkliga utvecklingstendenser inom det demokratiska systemets ram konstateras. Maktkoncentrationen hos staten har under vissa betingelser följts av en — om och mestadels provisorisk — maktkoncentration inom staten. Främst till följd av ekonomiska och finansiella kriser har man funnit det nödvändigt att under vissa perioder giva regeringarna diktatoriska fullmakter; dessa anordningar ha visserligen endast tillfälligt rubbat det ordinarie statsskickets funktionering, men de äro tecken på de utomordentliga svårigheter, som en tillämpning av den demokratiska principen möter i kritiska situationer. Förenta Staterna, världens äldsta demokrati, är det senaste exemplet på denna företeelse; genom en rad extraordinarie lagstiftningsakter har den i författning och praxis givna kompetensfördelningen i viktiga punkter förändrats till exekutivens förmån. Även mera generella utvidgningar av exekutivmakten ha förekommit; det kan erinras om nödförordningsrätten och de talrika maktöverföringarna till exekutiven i England. I författningen stadgade begränsningar för statsmakten och garantier för dess utövning ha jämväl genom författningsändringar eller praxis modifierats. Det traditionella representativa systemet, som koncentrerar den rättsbildande befogenheten hos legislaturen och i skilda hänseenden innefattar konservativa moment, har tillskapats för en stat med relativt begränsade funktioner. I nutidens på alla områden verksamma stater har det visat sig svårt eller omöjligt att under hävdvunna former lösa statsuppgifterna.

Parlamentet
Kan inte
vara enbart
i den
internationella
staten!!

Staten kan inte enbart
vara rättsbildande och rätts-
värde,

③ Politiska strider

Än viktigare är, att de politiska striderna fått ökad skärpa, att själva den värdegemenskap, som uppbär det demokratiska systemet, synes hotad. Möjligheten att genom diskussion och förhandlingar komma till för alla eller åtminstone för det stora flertalet godtagbara resultat, att upplösa eller överbygga intressemotsatserna genom kompromisser har på många håll förminskats. De medlande lösningar, i vilka demokratins verksamhet måste utmynna, ha ofta icke tillfredsställt någon av de stridande sociala grupperna. Totalitära partier ha uppträtt och genom sin principiella opposition mot den rådande regimen förminskat dennas funktionsduglighet. I de stater, där dessa tendenser nått den största styrkan, har resultatet blivit en våldsam konflikt och diktaturens införande. Även i de stater, där demokratin icke för närvarande synes hotad, arbetar den under större friktion än tidigare, olika förslag till stabilisering och effektivisering av statsorganisationen stå på dagordningen, det talas om en demokratins kris. Den socialistiska riktning, som efter världskriget vunnit ökad styrka i de stater, där den icke med våldsamma medel undertryckts, har visserligen i allmänhet inordnats i det demokratiska systemet, men dess möjlighet att genomföra sina syften utan avsevärda ändringar i detta system har betvivlats; debatterna under de senaste åren inom Frankrikes och Englands socialistiska partier äro i detta avseende belysande.

Det starkt dynamiska draget i efterkrigsperiodens statsliv bör sammanfattningsvis understrykas. Även där författningarna förblivit orubbade, har den författnings-

④ Dynamism

Statsvetenskapens NYA SITUATION (FAS II)

• sociala
grupper
• int. org

politiska situationen hastigt ändrats. De deskriptivt statsvetenskapliga arbetena bliva föråldrade på några år, under det att deras livslängd förr kunde räknas i årtionden.

De grundläggande orsakerna till den här skisserade utvecklingen — de ekonomiska kriserna, de skärpta sociala motsättningarna — kan jag i detta sammanhang icke beröra.

För statsvetenskapen — jag tänker nu närmast på den fritt arbetande statsvetenskapen — innebär denna nya situation ett svårt prov. Endast att följa utvecklingen, att arbeta sig in i de nya författningarna och tankeriktningarna, fordrar ett oavlåtligt arbete, nödvändigt, om icke statsvetenskapen skall mista sin aktualitet, sin kontakt med den levande verkligheten. Och främst kan det synas svårt att bevara en rimlig grad av objektivitet, särskilt då man, såsom väl de flesta statsvetenskapsmän, valt en bestämd position i de politiska striderna. Jag skall komma tillbaka till denna fråga.

Dynamiska
Politik förändringar

Objektivitet
- perspektiv
postkonvention

Låt mig till en början göra några allmänna erinringar om statsvetenskapens ställning och inriktning i den nya situationen. Ett närliggande förhållande, som kanske först bör betonas, är att de hävdvunna statsvetenskapliga metoderna endast i begränsad omfattning äro tillämpliga vid studiet av samtidens diktaturer. Dessa i eminent mening dynamiska statsformer falla utanför våra schema. Vad statsrätten beträffar, är visserligen en analys av vanligt snitt teoretiskt möjlig, men de förutsättningar, som giva den en större relevans —

Ⓣ ↓

Diktaturer

statens
metod

statens förbättringar, som
ger den relevans (praktisk relevans)
(praktisk relevans)

stabilitet i rättslivet, nära sammanhang mellan rätt och realitet — saknas. Det är svårt att tänka sig något mera ofruktbart än en ingående juridisk analys av den ryska författningens bestämmelser om förhållandet mellan regering och representation, den italienska vallagen, den tyska fullmaktslagen av år 1933. Jag är väl medveten om att detta förhållande icke avskräckt diktaturländernas teoretiker; deras skrifter i hithörande frågor synas mig icke jäva omdömet. Men även statskunskapen i egentlig mening arbetar här under utomordentliga svårigheter. Samspelet mellan olika faktorer, exekutiven, representationen, valmanskåren, domstolarna har försvunnit eller fått en irreal karaktär, partiväsendet är upplöst; de problem vi behandla äro undanskjutna eller beslöjade. Forskningens främsta källor, såsom parlamentshandlingarna och pressen, äga, i den mån de överhuvud finnas, icke samma källvärde som förut för klarläggandet av motiv och opinioner. De maktstrider, de förhandlingar och meningsbrytningar, som även i dessa länder ligga bakom statens handlingar, äro dolda bakom regimens enhetliga fasad. Man saknar den oföfentlighet, som ett studium förutsätter, och främst de öppna gruppaktioner, på vilka det statsvetenskapliga studiet är inriktat. Statsvetenskapen kan här knappast komma längre än till ett klarläggande av regimernas uppkomst, deras ideologiska utveckling och ytterlinjerna i deras författningspolitiska struktur.

4

Vad beträffar statsvetenskapens utveckling överhuvud under senare år, är det först och främst påfallande, att vissa problem, som tidigare intagit en central plats —

De
(sociala) (II)
revolutioner

den nya politiska situationen har
aktualiserat nya politiska "spörsmål"

exempelvis tvåkammarproblemet och rösträttsfrågorna
— skjutits i bakgrunden, medan intresset koncentrerats
till andra, genom förändringarna i den politiska situa-
tionen aktualiserade spörsmål. Bland de institutionella
frågor, som kommit i förgrunden, märkas regeringsmak-
tens organisation och dess förhållande till legislaturen;
frågan om och i vad mån detta förhållande måste om-
läggas, därest den väldiga ökningen av statsverksam-
heten skall kunna förenas med ett demokratiskt system,
hör till de livligast diskuterade. Överhuvud ha vad man
kan kalla statsorganisationens tekniska sidor — rege-
rings- och förvaltningsmaskineriet, parlamentens arbets-
sätt — ställts under omprövning; i förändringar i dessa
hänseenden ser man på principiellt demokratiskt håll
ett villkor för den rådande regimens bevarande. Fram-
för allt har likväl den statsvetenskapliga debatten kret-
sat kring de grundläggande problem om statsformernas
sociala förutsättningar och ideologiska bakgrund, som
diktaturstaternas uppkomst och demokratins kris upp-
rullat; det är tillräckligt att nämna namn såsom Laski
och Elliott, Heller, Kelsen och Schmitt. Denna debatt,
som i sin helhet medfört en fördjupning av problem-
ställningen, har i de anglosachsiska länderna haft en
påfallande realistisk karaktär, fri från begreppsmystik
och obestämda generaliseringar. Särskilt i Amerika har
statsvetenskapen i allt högre grad beaktat och i detalj
studerat de sociala sammanhangen, varvid statistiska
och sociologiska metoder fått ökad betydelse.

Det behöver knappast betonas, att den moderna stats-
vetenskapen, liksom politiken, präglas av utomordentligt

OBS!

Insti-
tutionerna

Diskussioner / diskussioner
i debatten / i debatten

Förvaltnings

Statsformens
sociala
förutsättningar,

Sociala
samarbete,
statistiska
metoder

Politiska verksamheter
i statsvetenskapen

starka motsättningar; man kan icke såsom förr tala om en för det stora flertalet gemensam värderingsgrund. Med de skilda ideologierna följa skilda begreppsbestämningar; ord som demokrati och frihet ha helt olika innebörd i Ryssland, Italien och England. Med dikta-|| turernas upprättande har följt en klart nationell av-|| gränsning av den politiska vetenskapen.

→ åtskilda
begränsningar

Då jag övergår att på några punkter beröra statskunkskapens studieplan och arbetsuppgifter, vill jag än en gång understryka att denna vetenskap syftar till inträngande i samtidens statsliv. Därom torde alla vara ense. Men man tillägger — och med all rätt — att här för behöves ett historiskt betraktelsesätt, att samtiden måste ses mot bakgrunden av det förflutna. Jag vill helt allmänt betona, att denna riktiga synpunkt icke får i praktiken leda till att huvudintresset blir det förgångna, att statskunkskapen, under ständigt betonande av sin vilja till aktualitet, i själva verket blir en övervägande historisk vetenskap. Härtill knyter sig ett annat påpekande. Studiet av den äldre författningspolitiska utvecklingen gäller främst de stora sammanhangen, institutens och organisationernas uppkomst och betydelse i statslivet, icke så mycket »det historiska händelseförloppet i dess konkreta gestaltning» (Herlitz). Dessa begränsningar i statskunkskapens historiska inriktning synas särskilt böra fasthållas i en tid, då samtidens författningspolitik erbjuder ett så rikt område för studier och forskningar. Den, som avlägger examen i ämnet, bör i första rummet ha en inblick i de

Hfr
"1809"

Praktisk
nytt,
praktisk
relevans

Praktisk
relevans

° Samhället

° begräns "statl. historiska institut"

De samtida politiska förhållandena (realia)
Åskådningarna (realia)

samtida politiska förhållandenas och åskådningarnas värld.

I ett annat avseende skulle jag vilja framhålla den historiska synpunktens betydelse. De snabba förändringar, som känneteckna samtidens statsliv, kunna icke förstås utan ingående kunskaper i samtidens politiska historia; man kan säga, att statskunskapen icke annat är än ett tvärsnitt ur denna historia. Särskilt i den elementära undervisningen är det nödvändigt att inskräpa statslivets dynamik, liksom att genom ständiga modifikationerna i kursplanerna bevara ämnets aktualitet. Vad forskningen beträffar, föreligga en mängd i den mest egentliga mening statsvetenskapliga problem i nära anslutning till samtidshistorien. Beträffande exempelvis det parlamentariska systemets verkningssätt i ett flertal stater — såsom Frankrike och våra nordiska grannländer — finnes ingen tillfredsställande undersökning; jag vill emellertid erinra om de forskningar på detta område, som på professor Brusewitz' initiativ igångsatts i Uppsala.

En betydande plats i de statsvetenskapliga studierna bör enligt min mening tillkomma samtidens politiska ideologier. En viss förskjutning från statsteoriernas historia till modern ideologilära synes ofrånkomlig; det lär vara angelägnare, att en student känner de demokratiska, kommunistiska och fascistiska idéer, som nu framstå som vägledande för folken, än att han är invigd i gångna tiders statsmetafysiska konstruktioner. Ett sådant studium, förenat med en analys av de studerade tankeriktningarna, varigenom deras subjektiva värdepre-

"samtidens politiska historia"
den elementära undervisningens aktualitet

*
"parlamentarismen"

Brusewitz
"samtidens politiska ideologier"

*
"samtidens politiska ideologier"

*
betydligt betydelse

ideologisera tankeriktningarna,
med "subjektiva värdepremissen" s. 64 IV

"allmänt uppfostrande" → "Väkt av politisk
åskådning" → *Jfr. Högskole-
utskottet 1917?*

*Skattekunskapen
studier:*
*"vinnande
av fasthet
och klarhet"*

missar och konstruktionsfel klarläggas, synes mig kan-
ske mer än något annat moment i statskunskapen kunna
verka allmänt uppfostrande. Vallet av politisk åskådning
faller utom vetenskapens ram, men det vetenskapliga
arbetet bör för de studenter, som äga eller hålla på att
arbeta sig fram till en sådan åskådning, vara en eggelse
till vinnande av fasthet och klarhet.

Metoder

I den föregående framställningen ha antydningar gi-
vits om problem, som framträda i den moderna stats-
vetenskapliga forskningen, och som delvis ännu rönt
ringa beaktande inom svensk statskunskap. Jag vill
peka på statsverksamhetens expansion och den statliga
och kommunala förvaltningsorganisationens utveckling
i anslutning här till, de politiska åskådningarna och
deras sociala förutsättningar, pressen och överhuvud
den politiska propagandan. Självklart synes mig vara,
att de intresse- och yrkesorganisationer, som stå som
mellanled mellan staten och individen och fått en poli-
tiskt alltmer betydelsefull ställning, böra studeras lika-
väl som de politiska partierna. De statistisk-sociologiska
metoder, som utbildats i Amerika, borde kunna komma
till ökad användning; en kartläggning av de politiska
opinionernas utveckling och en analys av de korrela-
tionsmöjligheter, som här erbjuda sig, skulle äga stort
praktiskt intresse. De organisatoriska och ideologiska
problemen av internationell karaktär har den svenska
vetenskapen, som ännu arbetar i avskildhetens lugn och
med obesuren frihet, särskilda förutsättningar att be-
handla.

"Frågan om subjektivism och objektivism i statsvetenskapen" s. 52^a, 55^r, 60^a, 66-67

OBS!
Relativism
Jag antydde nyss, att frågan om subjektivism och objektivism i statsvetenskapen fått ökad skärpa genom den senaste tidens författningspolitiska utveckling. Då värderingarna bryta sig med sådan styrka som i nutiden, är det icke möjligt att genom vaga common-sense-resonemang — utan precisering och motivering av utgångspunkterna — taga ställning till författningsfrågorna med bevarande av vetenskapliga anspråk. Inom diktaturstaterna ha vetenskapsmännen i stor utsträckning löst problemet genom att utan förbehåll ställa sig i den härskande regimens tjänst; man har skrivit ideologi i stället för vetenskap om ideologier. En förutsättning härför är, att dessa regimer fixerat program, vilkas utformande och rationaliserande innefatta betydande arbetsuppgifter. I den demokratiska staten saknas denna möjlighet att komma ifrån svårigheterna, även om man så önskade.

Objektivet

I fråga om deskriptiva och analytiska framställningar av samtidens statsliv och den författningspolitiska utvecklingen är situationen uppenbarligen i huvudsak densamma i statsvetenskapen som i historien, där de metodologiska problemen ingående diskuterats. Att det är omöjligt att här nå en absolut objektivitet eller riktigare, att själva föreställningen om en sådan objektivitet är oklar och motsägelsefull har otaliga gånger visats; under senaste tid har denna truism — i tydligt samband med de pragmatiska och antiintellektualistiska tendenserna — framhävts med särskild energi. Frågeställningen innebär alltid ett val och vid försök att klarlägga även skäligen begränsade sammanhang

Relativism
subjektiva
premissen

Perspektiv
seende,
"relativ
värde-
relativ"

OBS!
relativism
s. 52^a, 55^r, 60^a,
66^a

Historie-
ämnet

"de
pragmatiska
och anti-
intellektuella
tendenserna"

Val av perspektiv
val av faktorer

"En ofrånkavelig subjektivitet" s. 67^r

"En ofrånkomlig subjektivism"
"... vilja till sanning, till klarhet och fullständighet"

måste man i viss mån fritt välja mellan olika faktorer.

Det synes härvid angeläget att betona, att medvetenheten om en ofrånkomlig subjektivism icke — såsom stundom sker — får begagnas som ett försvar för bristande vilja till sanning, till klarhet och fullständighet.

På varje punkt måste man ställa frågan, om icke de egna värderingarna influerat, om man icke kan genom en ansträngning vidga sitt perspektiv i förhållande till den behandlade frågan, om man icke omedvetet undanskjutit obekväma fakta och synpunkter. Icke minst måste man undvika att vid illustrationer, analogier och jämförelser giva illusionen, att vetenskapen kan konstatera korrelationer och kausalsammanhang, där det i själva verket blott är fråga om ett fantasieggande spel med liknelser. Våra möjligheter att genom analys fastställa parallellism mellan olika situationer och förhållanden är ytterligt begränsad och i varje fall blir antalet sådana konstateranden alltför ringa, för att man därmed skulle kunna konstruera politiska »lagar» av betydelse. //

Metoden att, då det gäller bidrag till lösningen av politiska problem, som arbetshypotes godtaga vissa mer eller mindre naturligt givna förutsättningar — t. ex. en viss ideologi eller opinion — och att härpå bygga upp en från de angivna utgångspunkterna riktig konstruktion kan, såsom redan av det sagda framgår, icke få synnerligen stor betydelse inom statskunskapen. På begränsade frågor, där de förutsättningar, som måste godtagas, äro få och bestämda, är den uppenbarligen tillämplig. Men så snart det gäller mera invecklade

"Denna anspråkslösa inställning"
 "praktisk betydelse" med "värdesynpunkter, som
 i vårt land ännu äro allmänt
 omfattande"
 sammanhang, blir det praktiskt omöjligt att bygga upp
 förutsättningssystemet, metoden blir ohanterlig och
 man tvingas in på genvägar, som innebära ett uppgi-
 vande av själva den metodologiska utgångspunkten.

Jag vill slutligen betona, att statskunskapen även med
 eller kanske snarare på grund av denna anspråkslösa
inställning bör kunna vara av praktisk betydelse ur
värdesynpunkter, som i vårt land ännu äro allmänt
omfattande. Vid det konstruktiva författningsarbete,
 som framstår som ett av medlen att förebygga en skärp-
 ning av motsättningarna och undgå våldsamma bryt-
 ningar, bör statskunskapen kunna medverka; det är här
 i stor utsträckning fråga om sådana avgränsade pro-
 blem, varom jag nyss talat. Genom sitt komparativa
arbete bör statsvetenskapen kunna tillföra författnings-
politiken impulser av värde. Den bör också genom ett
kritiskt och realistiskt forskningsarbete i sin mån kunna
bidraga till en politikens självbesinning, till en ratio-
nalisering av den politiska diskussionen och en klar-
läggning av opinionernas utgångspunkter. Förutsätt-
 ningen för detta arbete är den obegränsade forsknings-
 friheten. På denna punkt slår vetenskapens eget krav
 över i bestämt politiskt ställningstagande. Ty i eminent
 mening gäller om statskunskapen, att frihet är förut-
 sättningen för dess existens som vetenskaplig riktning.

★
 Konstruktivt
 utv.-arbete

★ impulser

★ uppförda
 Vetenskapens
 (= ett etab-
 liment!)

Tolkat som
 "ofrihet"
 "stat-
 ideology!"

Vetenskapligheten och
 vetenskapen kräver ett
 demokratiskt värde-samband!

Nationalekonomi för alla

av prof. G. WESTIN SILVERSTOLPE
7:e upplagan 1934. 41:a—50:e tusendet
Kr. 3:—

Svenskt näringsliv i tjugonde seklet

av prof. G. WESTIN SILVERSTOLPE
4:e rikt ill. uppl. 1933. 15:e—20:e tusendet
Kr. 3:—

Rikets finanser

av prof. G. WESTIN SILVERSTOLPE
Kr. 3:—

Sverges jordbruk

av byråchefen EERNST HÖLJER
2:a uppl. 1933. 4:e—7:e tusendet
Kr. 3: 50

Det moderna näringslivets uppkomst

av prof. Gösta Bagge
2:a upplagan 1933. 4:e—6:e tusendet
Kr. 3: 75

Hur arbetet betalas

av fil. dr BERTIL NYSTRÖM
2:a upplagan 1933
Kr. 3: 25

Människans hushållning genom tiderna

Handledning i ekonomisk historia
av fil. mag. JOSEF WOLONTIS
Kr. 6: 75

Handelspolitiken

Grunddragen i dess utveckling
av fil. mag. JOSEF WOLONTIS
Kr. 3:—

Industrialismens tidsålder

av fil. mag. JOSEF WOLONTIS
Kr. 5: 75

Svenskt bankväsen i våra dagar

av docent KARIN KOCK
2:a upplagan 1933
Kr. 3: 50

Moderna bostadsproblem

från stadsplan till bostaden som hem
Kr. 3: 75

Teoretisk socialekonomi

av professor GUSTAV CASSEL
Kr. 15:—

Grunddragen i penning- väsendets utveckling

av professor GUSTAV CASSEL
Kr. 2:—

Internationella eko- nomiska frågor

Radloföredrag
Kr. 3: 75

Ekonomiskt framåtskri- dande och ekonomiska kriser

av docent JOHAN AKERMAN
Kr. 3: 50

Sverges skogar och skogs- industrier

av jägmäst. THORSTEN STREYFFERT
Kr. 3: 75

Den världsekonomiska depressionen

av professor BERTIL OHLIN
2:a upplagan 1933
Kr. 5: 75

Kaffet och kaffeländerna

av docent OLOF JONASSON
Kr. 7: 75

Nutida svenskt arbetsliv

Radloföredrag
Kr. 3: 75

Järnet i Sverges näringsliv

av disp. GERARD DE GEER
Kr. 4: 50

Biologin och samhället

av lektor LORENTZ BOLIN
Kr. 4: 75

Det moderna trust- och kartellväsendet

av redaktör THORSTEN ODHE
3:e uppl. 1933. 7:e—9:e tusendet
Kr. 3: 75

Rysslands naturtillgångar under femårsplanen

av jägmäst. THORSTEN STREYFFERT
Kr. 4: 50

Konjunktur och kriser

av prof. WILHELM RÜPKE
Kr. 3:—

Papper och massa i svenskt folkhushåll

av sekr. H. ANSTRIN
Kr. 3: 75

Svensk socialpolitik under 1800-talet

av professor ARTHUR MONTGOMERY
Kr. 3: 75

Staten och jordbruks- krisen

av fil. lic. MAURITZ BONOW
Kr. 3: 75.